

ZBORNIK PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI
COLLECTED PAPERS OF THE LAW FACULTY OF THE UNIVERSITY OF RIJEKA
RECUEIL DES TRAVAUX DE LA FACULTÉ DE DROIT DE L'UNIVERSITÉ DE RIJEKA
RACCOLTA DI SCRITTI DELLA FACOLTÀ DI GIURISPRUDENZA
DELL'UNIVERSITÀ DI RIJEKA
GESAMMELTE SCHRIFTEN DER RECHTSWISSENSCHAFTLICHEN FAKULTÄT
DER UNIVERSITÄT IN RIJEKA

ISSN 1330-349X

Nakladnik/Publisher: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hahlić 6, 51 000 Rijeka

Glavni urednik/Editor-in-Chief: prof. dr. sc. Dionis Jurić

Uredništvo/Editorial Board: prof. dr. sc. Dionis Jurić, prof. dr. sc. Nenad Hlača, prof. dr. sc. Ivan Padjen, prof. dr. sc. Velinka Grozdanić, prof. dr. sc. Milovan Jovanović, prof. dr. sc. Vesna Crnić-Grotić, prof. dr. sc. Eduard Kunštek, prof. dr. sc. Anamari Petranović, prof. dr. sc. Edita Čulinović Herc (svi iz Rijeke)

Izvršni urednik/Executive Editor: doc. dr. sc. Loris Belanić

Međunarodni savjetodavni odbor/International Advisory Board:

prof. dr. sc. Ljubo Bavcon (Ljubljana/SLO), prof. dr. sc. Gaetano Insolera (Macerata/I),
prof. dr. sc. dr. h. c. Marcus Lutter (Bonn/D), prof. dr. sc. Šime Ivanjko (Maribor/SLO),
prof. dr. sc. Giorgio Spangher (Roma/I), prof. dr. sc. Gian Antonio Benacchio (Trento/I)

Lektura/Language Editing: Dejana Golenko, prof. (za hrvatski)

Prijevod/Translations: Katja Dobrić, prof. (za njemački), dr. sc. Sandra Winkler, (za talijanski)

za UDK/for UDC: Dejana Golenko, prof.

Adresa uredništva/Address of the Editorial Board: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci,
Hahlić 6, Rijeka, Hrvatska, tel. (051) 359-555, fax. (051) 675-113

e-mail: zbornik@pravri.hr

www: <http://law.pravri.hr/hr/zbornik/index.html>

Časopis izlazi dvaput godišnje

Naklada: 500 primjeraka

Priprema i tisak/Layout & Print: Tiskara Futura d.o.o., Rijeka

Članci objavljeni u časopisu referiraju se za *Index to Foreign Legal Periodicals*, Berkeley, California, USA (HeinOnline), *Sociological Abstracts – CSA* (ProQuest), *Worldwide Political Science Abstracts – CSA* (ProQuest), *Linguistics and Language Behavior Abstracts*, San Diego, California, USA – CSA (ProQuest), *Political Science Complete – EBSCO*

Časopis je objavljen uz financijsku potporu:
Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Hrvatskog Telekom d.d.
Zaklade Sveučilišta u Rijeci, Županije Primorsko-goranske

ZBORNIK

PRAVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U RIJECI

VOLUMEN 34

BROJ 2

RIJEKA, 2013.

ein nutzbares Element der Harmonisierung des europäischen Privatrechtes (Vertragsrechtes) sein kann?

Schlüsselwörter: *Europäisches Privatrecht, Vertragsrecht, Rechtsvergleichung, Harmonisierung, PECL, DCFR, CESL, CISG, UNIDROIT PICC, Nichterfüllung, Minderung des Kaufpreises, Vertragserfüllung, Vertragsauflösung, Schadensersatz, Zinsen, Kumulation und Konkurrenz von Rechtsbehelfen.*

Riassunto

INADEMPIMENTO CONTRATTUALE NEL DIRITTO PRIVATO EUROPEO - PROSPETTIVE DI ARMONIZZAZIONE E SVILUPPO DI UN QUADRO NORMATIVO COMUNE -

Il contributo analizza la manifestazione e le caratteristiche dell'istituto dell'inadempimento contrattuale nelle diverse fonti del diritto privato europeo. Il fine dell'indagine è volto ad accertare se esiste una tipicità e se si possano astrarre e generalizzare singole regole giuridiche sino a tale punto da generare un unico sistema, come anche accertare se tali caratteristiche comuni rappresentino uno strumento idoneo ad armonizzare ed unificare il diritto privato europeo. L'esigenza di armonizzazione delle norme, non solo da un punto di vista sostanziale, ma anche terminologico, appare utile ai fini della creazione di un sistema unitario a livello europeo, che sia chiaro ed accettabile per i diversi ordinamenti giuridici. Per questo motivo è fondamentale rispondere all'interrogativo se l'istituto dell'inadempimento contrattuale possa rappresentare un valido elemento di armonizzazione del diritto privato (contrattuale) europeo.

Parole chiave: *diritto privato, diritto contrattuale, armonizzazione, unificazione, PECL, DCFR, CESL, CISG, UNIDROIT PICC, inadempimento contrattuale, riduzione del prezzo, adempimento di un obbligo specifico, risoluzione del contratto, danno, interessi, accumulo e concorrenza di mezzi d'impugnazione.*

NATURALIZACIJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1848. DO 1918.

Dr. sc. Ivan Kosnica, viši asistent
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 342.711(497.5)''1848/1918''
Ur.: 28. lipnja 2013.
Pr.: 15. listopada 2013
Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Osnovni je cilj rada analiza normativnog okvira kao i prakse naturalizacija u Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1918. godine. U obradi teme autor se koristio domaćom i stranom literaturom, pravnim propisima i arhivskom građom. Autor je u radu konstatirao da su u feudalnom razdoblju lokalne naturalizacije bile vrlo važan način stjecanja indigenata. Promjene u sustavu naturalizacije nastupile su slomom revolucije i uvođenjem austrijskog modela državljanstva u Hrvatsku i Slavoniju. Tim je modelom uspostavljeno prvenstvo državljanstva nad lokalnom pripadnošću i ukinuti su raniji načini lokalne naturalizacije. Autor nadalje ističe da su tijekom Bachovog apsolutizma u Hrvatsku i Slavoniju austrijskim Općim građanskim zakonikom (OGZ) uvedena nova pravila o naturalizaciji. Autor tvrdi da se model naturalizacije uspostavljen u vrijeme Bachova apsolutizma održao i nakon sloma apsolutizma u razdoblju provizorne ustavnosti od 1860. do 1868. godine. Štoviše, model naturalizacije uspostavljen OGZ-om uz određene prilagodbe zadržao se i nakon uspostave ugarsko-hrvatskog državljanstva 1868. godine sve do 1880. godine. Sustav naturalizacije uspostavljen OGZ-om ukinut je tek 1880. godine stupanjem na snagu Zakona od 20. prosinca 1879. o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Navedenim zakonom institut naturalizacije reguliran je cjelovito i detaljno što je bilo bitno različito od dotadašnjeg uređenja instituta naturalizacije. Analizirajući praksu naturalizacija autor je dokazao da je praksa naturalizacija kroz svo vrijeme bila otvorena, uključujuća, ako je podnositelj zahtjeva dokazao da ispunjava zakonske pretpostavke za naturalizaciju.

Ključne riječi: *državljanstvo, naturalizacija, indigenat, hrvatsko-slavonska pripadnost, Hrvatska i Slavonija.*

1. UVOD

Državljanstvo je višedimenzionalan pojam koji možemo definirati kao pripadnost pojedinca državi koja se stječe i gubi na poseban način i temeljem koje između pojedinca i države nastaje niz prava i obveza.¹ Kao što je iz definicije državljanstva vidljivo, bitan i neizostavan dio pojma državljanstva jest stjecanje i gubitak državljanstva. Dimenzija stjecanja i gubitka može se raščlaniti na sustav stjecanja i na sustav gubitka državljanstva. Dodatnom raščlambom unutar sustava stjecanja državljanstva može se identificirati niz pitanja državljanstvom prava, primjerice koje je temeljno načelo stjecanja državljanstva u nekoj zemlji (načelo *ius sanguinis* ili *ius soli*), kakav je bio povijesni odnos načela *ius sanguinis* i *ius soli*, kakvo je trenutno normativno uređenje instituta naturalizacije i kakvo je to uređenje bilo ranije, kakva je trenutna, odnosno kakva je u određenom povijesnom razdoblju bila praksa naturalizacija itd.

Od niza istraživačkih tema u našem radu ćemo se baviti samo naturalizacijom na prostoru Kraljevine Hrvatske i Slavonije u razdoblju od 1848. do 1918. godine. Naturalizaciju ćemo definirati kao način stjecanja državljanstva za života upravnim aktom, a moguće i bez akta, automatizmom, ako su ispunjene zakonske pretpostavke. Osnovni cilj rada je utvrditi normativni okvir kao i praksu naturalizacija. U istraživanju ćemo se koristiti odgovarajućom literaturom, stranom i domaćom, zakonima kao i građom dostupnom u Hrvatskom državnom arhivu. Korištenje arhivske građe smatramo osobito značajnim jer se analizom pojedinih upravnih predmeta mogu utvrditi stvarni odrazi normativnog uređenja naturalizacije.

U prvom dijelu dat ćemo kratak prikaz naturalizacije u razdoblju do 1848. godine. Nakon toga slijedi dio o državljanstvu i naturalizaciji revolucionarne 1848. godine. U idućem dijelu analizirat ćemo naturalizaciju u razdoblju od 1849. do 1868. godine. U sklopu ove cjeline izlaganje materije smo dodatno podijelili na razdoblje pseudoustavnosti i otvorenog apsolutizma, povratak ustavnosti i 1861. godinu te razdoblje provizorne ustavnosti do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe. U idućoj cjelini razmotrit ćemo naturalizaciju u nagodbenom razdoblju. Pri tome ćemo izlaganje materije podijeliti na dva razdoblja, razdoblje do i razdoblje nakon stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

2. NATURALIZACIJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI DO 1848.

Osnovna državljanstva pripadnost u sklopu zemalja ugarske krune bila je zajednička.² Uz zajedničku ugarsko-hrvatsku pripadnost, s obzirom na poseban položaj Kraljevine Hrvatske i Slavonije u sklopu zemalja ugarske krune, postojala

1 Više o pojmu državljanstva i o teorijskim raspravama o državljanstvu vidi u: Kosnica, I., *Državljanstvo u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1848. do 1918. (doktorski rad)*, Zagreb, 2012., str. 9-20.

2 Usp. Lanović, M., *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929., str. 141.

je i posebna hrvatsko-slavonska pripadnost koja je bila značajna u poslovima hrvatsko-slavonske autonomije. U tim poslovima i ugarski pripadnici su smatrani strancima.³

Navedene pripadnosti označavane su terminom *indigenata*, odnosno domaćinstva. U zemljama ugarske krune postojali su, dakle, poseban hrvatsko-slavonski i poseban ugarski *indigenat* te zajednički ugarsko-hrvatski *indigenat*. Činjenica da je osoba imala *indigenat* u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (hrvatsko-slavonski *indigenat*) činila ju je ujedno pripadnikom zemalja ugarske krune. Prema tome možemo reći da je zajednička ugarsko-hrvatska pripadnost konstruirana „odozdo“, preko pripadnosti Kraljevini Ugarskoj, odnosno Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Značaj *indigenata* bio je u tome što su samo domaći stanovnici mogli uživati određena prava, poput obnašanja javnih službi i posjedovanja nekretnina.⁴ Zbog navedenog, *indigenat* je za strance predstavljao barijeru te su ga oni nastojali steći kako bi mogli uživati prava i povlastice domaćih stanovnika Kraljevstva.

Indigenat se mogao steći na nekoliko načina. Prvi, najčešći način stjecanja domaćinstva bio je temeljem načela *ius sanguinis*.⁵ Osim toga, *indigenat* se mogao steći i rođenjem u zemlji (*ius soli*).⁶ Uz navedene načine, osobito značajna bila je naturalizacija. Postojale su dvije vrste naturalizacije, svečana i prešutna.

Svečanom naturalizacijom domaćinstvo su dodjeljivali kralj i staleži zajedno. Pri tome je dodjela *indigenata* provodena na dva načina, ovisno od činjenice je li Sabor u zasjedanju ili ne. U slučaju da je Sabor u zasjedanju, primanje se vršilo uz pristanak staleža na Saboru. U drugom slučaju, ako Sabor nije bio u zasjedanju, *indigenat* je dodjeljivao kralj zajedno s Dvorskim vijećem velikaša. U tom slučaju osoba kojoj je dodijeljen *indigenat* morala je odmah nakon što se Sabor sastao tražiti inartikulaciju na Saboru.⁷ Da bi stjecanje *indigenata* bilo potpuno zahtijevalo se da osoba položi prisegu te da plati zakonom propisanu taksu.⁸

U zemljama ugarske krune, osim Ugarskog i zajedničkog Ugarsko-hrvatskog sabora, pravo dodjele *indigenata* imao je i Hrvatsko-slavonski sabor koji je dodjelom *indigenata* osobu primao za člana Kraljevine Hrvatske i Slavonije, a time i za člana

3 U nizu slučajeva u kojima su Mađari smatrani strancima navodimo spor do kojeg je došlo kad je ban Ivan Korvin imenovao podbanom Mađara Ivana Gyulaya. U tom slučaju slavonsko plemstvo je protestiralo kod kralja ističući da je ban tim imenovanjem prekršio stare zakone i običaje. Kralj Vladislav je uvažio njihovu pritužbu donijevši 1496. godine naredbu kojom je potvrdio pravo plemstva da podban Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije mora biti „domaći sin“. Naredba kralja Vladislava iz 1496. godine u: Šulek, B., *Naše pravice; Izbor zakonah, poveljah i spisah, znamenitih za državno pravo kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske od g. 1202-1868.*, Zagreb, 1868., str. 76-79.; o tome da je podban trebao biti „domaći sin“ iz hrvatskog plemstva, vidi i Pliverić, J., *Hrvatsko-ugarsko državno pravo*, Zagreb, 1908., str. 434.

4 O povlasticama *indigenata* vidi više: Lanović, M., *op. cit.*, str. 144.

5 Bračno dijete stjecalo je pripadnost po ocu, a izvanbračno po majci. *Ibid.*, str. 142.

6 Virozsil, A., *Das Staats-Recht des Königreichs Ungarn, vom Standpunkte der Geschichte, und der vom Beginn des Reiches bis zum Jahre 1848. bestandenen Landes. Verfassung*, prvi svezak, Pest, 1865., str. 203-204.

7 Lanović, M., *op. cit.*, str. 142.

8 *Ibid.*, str. 143.

Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Pravo dodjele *indigenata* bilo je bitno pravo Sabora i ujedno izraz njegove autonomije.⁹

Uz svečanu naturalizaciju, u praksi je bila vrlo značajna prešutna naturalizacija. *Indigenat* se prešutnom naturalizacijom mogao steći na nekoliko načina: trajnim nastanjenjem u Kraljevstvu, uvrštenjem među poreznike i dodjelom građanstva.¹⁰ Trajno nastanjenje u Kraljevstvu kao i uvrštenje u imenik poreznika po doseg u bili vrlo slični načini naturalizacije jer je i jednim i drugim načinom osoba postajala stanovnikom Kraljevstva bez posebnih prava. Nešto posebniji način naturalizacije, s obzirom na stjecanje posebnih prava, bilo je primanje za građanina slobodnog i kraljevskog grada.¹¹

Bitna karakteristika svih navedenih načina prešutne naturalizacije jest njihov lokalni karakter. I u slučaju trajnog nastanjenja i u slučaju uvrštenja među poreznike kao i u slučaju dodjele građanstva, radilo se o odlukama koje su donošene na lokalnom nivou, na razini pojedinog slobodnog kraljevskog grada, odnosno na razini pojedinog vlastelinstva ili županije. Preko navedenih jurisdikcija pojedinac je bio povezan sa širim okruženjem pa je tako primjerice građanin slobodnog kraljevskog grada Gradeca ujedno bio pripadnik Kraljevine Hrvatske i Slavonije, a također i pripadnik Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Prelazak između pojedinih jurisdikcija, ako se radilo o prelasku iz neke hrvatsko-slavonske jurisdikcije u ugarsku jurisdikciju ili obratno, imao je značaj promjene *indigenata* unutar Kraljevstva, no zajednička pripadnost Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu ostajala je ista.

3. DRŽAVLJANSTVO I NATURALIZACIJA 1848.

Uoči revolucije, početkom 1848. godine, na Ugarsko-hrvatskom saboru vodila se značajna rasprava o *indigenatu*. Neposredan povod za raspravu bile su molba udovice grofa Rogendorfa za oprostom od plaćanja takse *indigenata* i molba grofa Henrika Bombella da mu se dodijeli *indigenat*. Saborska većina zastupala je stav o nužnosti donošenja zakona o *indigenatu*. Pri tome su Mađari inzistirali na uvjetu znanja mađarskog jezika. Hrvatski nunciji tome su se suprotstavili jer taj uvjet isključuje one koji ne znaju mađarski jezik, a posebno što zakida Hrvatsku i Slavoniju. Nunciji su uz navedeno dokazivali da su Hrvatska i Slavonija imale

⁹ O dodjelama *indigenata* na Hrvatsko-slavonskom saboru vidi: Šulek, B., *op. cit.*, str. 174-177.; o dodjeli *indigenata* karlovačkim generalima Gotfridu Stadelu ili Stadleru 1620. godine, grofu Josipu Ranati 1713. godine, grofu Benvenuto Petaciju 1740. godine zbog doprinosa obrani Hrvatske i Slavonije vidi: Lopašić, R., *Karlovac; poviest i mjestopis grada i okolice*, Zagreb, 1879., str. 186., 210., 212-213.

¹⁰ Virozsil, A., *op. cit.*, str. 204-205.; Lanović međutim navodi samo dva načina prešutne naturalizacije: primanje za građanina i uvrštenje među poreznike. Lanović, M., *op. cit.*, str. 143.

¹¹ O pravima koja je imao građanin zagrebačkog Gradeca vidi: Dabinović, A., Statutarno pravo grada Zagreba, *Mjesečnik: glasilo hrvatskoga pravničkoga društva*, Zagreb, siječanj-veljača 1943., broj 1-2., str. 12-13.

pravo dodjele *indigenata* strancima te su predlagali da se uvjet mađarskog jezika ili ispusti iz zakona ili da se ne primjenjuje na Hrvatsku i Slavoniju. Protiv prijedloga hrvatskih nuncija protestirao je Lajoss Kossuth koji je inzistirao na činjenici da je pod ugarskom krunom samo jedan narod, negirajući posebnu narodnost Trojednoj Kraljevini.¹² U ponovljenoj prepirki o *indigenatu* do koje je došlo 27. siječnja 1848., nunciji su se opet usprotivili uvjetu mađarskog jezika i ponovili stav da Hrvatsko-slavonski sabor ima pravo dodjele udomljenja na što su prosvjedovali mađarski zastupnici s Kossuthom na čelu, a uz njih je bio i turopoljac Josipović.¹³ Rasprava o *indigenatu* bila je toliko žučna da je u jednom trenutku Kossuth Metelu Ožegoviću doviknuo: „Med nami može samo mač odlučiti!“¹⁴ Napoljetku, neovisno od protesta hrvatskih nuncija, Zastupnička kuća je prihvatila zakonsku osnovu o *indigenatu*. Međutim, u Velikaškoj kući osnovi je prigovoreno i predložene su promjene.¹⁵ Na kraju zakon nije donesen.¹⁶

Prethodno izloženi prijevori oko uređenja instituta *indigenata* bili su odraz suprotstavljenih pozicija hrvatskih nuncija s jedne i mađarskog liberalnog plemstva s druge strane. Mađari su, naime, nastojali uvesti kriterij poznavanja mađarskog jezika čime bi sam feudalni institut *indigenata* zadobio dodatnu kulturnu i etničku dimenziju. Suprotno tome, hrvatski nunciji isticali su posebnost i značaj jezika u Hrvatskoj i Slavoniji te su se pozivali na pravo Hrvatsko-slavonskog sabora na dodjelu *indigenata* pozivajući se tako na stara prava i posebnost Trojedne Kraljevine. Na takvim pozicijama dočekana je i revolucija.

Izbijanjem revolucije u zemljama ugarske krune u ožujku 1848. godine razmimoilaženja mađarske i hrvatske političke elite dodatno su došla do izražaja. U zajedničkom Saboru donesen je niz zakona kojima je bitno narušen autonoman položaj Hrvatske u sklopu zemalja ugarske krune i kojima je snažno naglašena jedinstvenost Ugarske. Suprotno tome, u Hrvatskoj i Slavoniji je tijekom revolucije snažno isticana hrvatsko-slavonska pripadnost (hrvatsko-slavonski *indigenat*).

Ipak, za vrijeme revolucije naturalizacija stranaca nije izravno regulirana. Jedina bitna promjena sustava naturalizacije bila je povezana s činjenicom da je ban Jelačić hrvatsko-slavonskim oblastima zabranio primanje naredbi od ugarske vlade i činjenicom da je Hrvatsko-slavonski sabor donio zakonsku osnovu kojom je raskinuo odnose s Ugarskom. S obzirom na navedeno, otpala je mogućost naturalizacije u zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru. Neovisno od toga, i dalje su bile moguće svečane naturalizacije na Hrvatsko-slavonskom saboru kao i prešutne lokalne naturalizacije trajnim nastanjenjem, uvrštenjem u imenik poreznika i dodjelom građanstva u slobodnom i kraljevskom gradu.

¹² Ožegović, M., *Njekoji spisi iz javnoga političkoga djelovanja Metela baruna Ožegovića belskog i barlabaševačkoga*, Zagreb, 1887., str. 50-51.

¹³ *Ibid.*, str. 51.

¹⁴ Smičiklas, T., *Povijest Hrvatska, dio drugi*, Zagreb, 1879., str. 477.; vidi i Šokčević, D., *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Zagreb, 2006., str. 150-151.

¹⁵ Horvat, R., *Najnovije doba hrvatske povijesti*, Zagreb, 1906., str. 103.

¹⁶ *Ibid.*

4. NATURALIZACIJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI OD 1849. DO 1868.

4.1. Naturalizacija u razdoblju pseudoustavnosti i otvorenog apsolutizma

Provizorij u državljanskom pravu trajao je sve do uvođenja Oktroiranog ustava u Hrvatsku i Slavoniju 6. rujna 1849.¹⁷ Ustavom je određeno jedno austrijsko državljanstvo za čitavu Monarhiju¹⁸ te su ukinute posebne zemaljske pripadnosti. Potvrđena je jednakost svih državljana¹⁹ pa je na tako izvršen prelazak od feudalnog instituta *indigenata* prema modernom državljanstvu. Ustavom je također određeno da će stjecanje i gubitak državljanstva biti uređeni posebnim zakonom,²⁰ no takav zakon tijekom pseudoustavnosti nije donesen.

Iako nije donesen poseban zakon o državljanstvu, u razdoblju pseudoustavnosti izvršena je bitna promjena režima naturalizacije. Naime, Privremenim redovima za gradove Zagreb i Osijek i Privremenom banskom naredbom od 19. kolovoza 1851. austrijsko državljanstvo navedeno je kao nužan uvjet stjecanja općinske pripadnosti.²¹ Bitna posljedica ove odredbe bila je jasna i nedvojbeno uspostava prvenstva austrijskog državljanstva u odnosu prema općinskom članstvu. Strani državljani mogli su biti primljeni u članstvo neke općine samo pod uvjetom da su prethodno stekli austrijsko državljanstvo.²² Uspostavljanje prvenstva austrijskog državljanstva u odnosu prema općinskoj pripadnosti, ujedno je značilo i prekid s dotad primijenjenim konceptom prešutnih lokalnih naturalizacija. Suprotno feudalnom modelu pripadnosti u kojem su pripadnost državi i pripadnost lokalnoj jurisdikciji bili nadopunjujući koncepti, uveden je novi model državljanstva Monarhije u kojem je državna pripadnost formalno nadređena lokalnoj pripadnosti.

Prelaskom na otvoreni apsolutizam, vlasti su pojačale nastojanja za unifikacijom prava, a svakako bitna mjera u tom smislu bilo je uvođenje Austrijskog

17 O proglašenju Oktroiranog ustava u Banskoj Hrvatskoj, vidi: Šišić, F., *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.*, Split, 2004., str. 439.; Oktroirani ustav od 4. ožujka 1849., vidi u: Bernatzik, E., *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, Wien, 1911., str. 150-166.

18 Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

19 Usp. čl. 27. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

20 Usp. čl. 23. Oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849.

21 Usp. čl. 4. Carskog patenta od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Zagreb, *Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: ZZVL), kom. VII., br. 43., 1850.; čl. 3. Carskog patenta od 7. rujna 1850. kojim je odobren i u krijepost stavljen privremeni općinski red za kraljevski grad Osijek, ZZVL, kom. VIII., br. 45., 1850.; čl. 3. Privremene banske naredbe od 19. kolovoza 1851. za otpravljanje općinskih poslova u gradovima i trgovištima s magistratima kraljevine Hrvatske i Slavonije, ZZVL, kom. XVIII., br. 146., 1851.

22 Ovakav odnos državljanstva i općinske pripadnosti nagovijestio je već ministarski otpis od 30. kolovoza 1850. godine, broj 18515. Vidi Mutavdžić, K., *Zavičajno pravo: Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i prijašnjih propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Zagreb, 1894., str. 234-235.

općeg građanskog zakonika (u nastavku: OGZ) u Hrvatsku i Slavoniju, kao i u ostale zemlje ugarske krune Carskim patentom od 29. studenog 1852.²³ Iako je u osnovi kodifikacija privatnog prava, OGZ je bio značajan za državljansko pravo jer sadrži pravna pravila o državljanstvu (čl. 28.-32.). Zajedno s OGZ-om uvedeni su i popratni dekreti među kojima je za državljansko pravo posebno značajan *Patent o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832. godine*.²⁴ Uvođenjem navedenih propisa uveden je austrijski sustav stjecanja i gubitka državljanstva u čitavu Monarhiju i dokinut je dotadašnji partikularizam u državljanskom pravu.

Režim stjecanja i gubitka državljanstva, uveden OGZ-om u Hrvatsku i Slavoniju, razlikovao se od prvotnog režima stjecanja državljanstva kakav je bio zamišljen izvornim tekstom OGZ-a. Naime, u vrijeme kad je uveden u austrijske nasljedne zemlje OGZ je podržavao terezijanski model pripadnosti u kojem je prostorna komponenta u definiranju podanika bila iznimno bitna jer su svi stranci nakon deset godina kontinuiranog prebivanja, ako nisu počinili zločinstvo, automatizmom pretvarani u austrijske državljane. Do promjene modela stjecanja državljanstva u Austriji došlo je 1833. godine kad je ukinuta odredba o stjecanju državljanstva desetgodišnjim kontinuiranim prebivanjem. Ukidanje navedene odredbe značilo je ujedno prelazak na novi, volontaristički model stjecanja državljanstva.²⁵ U usporedbi s ranijim stanjem, ukidanje režima stjecanja državljanstva desetgodišnjim prebivanjem ujedno je značilo marginalizaciju prostorne komponente u stjecanju državljanstva te prebacivanje težišta na derivativno stjecanje državljanstva temeljem načela krvne veze (*ius sanguinis*).

S obzirom na sve navedeno možemo reći da je OGZ-om u Hrvatsku i Slavoniju uvedeno načelo *ius sanguinis* kao glavno načelo stjecanja državljanstva.²⁶ OGZ-om su uvedena i dva načina automatske naturalizacije. Prvi je način bilo stjecanje državljanstva imenovanjem stranca u javnu službu koja je s obzirom na detaljniju razradu ove odredbe Carskim dekretom od 15. travnja 1828. godine morala biti

23 Dinamiku stupanja na snagu Općeg građanskog zakonika u zemljama Habsburške Monarhije vidi u: Vuković, M., *Opći građanski zakonik*, Zagreb, 1955., str. V.; Izvorni tekst OGZ-a uvedenog u austrijske nasljedne zemlje, vidi u: *Justizgesetzsammlung*, br. 946/1811.

24 Odredbe *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832.*, uvedenog u Hrvatsku i Slavoniju Carskim patentom od 29. studenog 1852. godine, koje se odnose na državljanstvo, vidi u: Ivanda, S. (ur.), *Zbirka propisa o državljanstvu hrvatskomu*, Zagreb, 1995., str. 290-293.; Patent o iseljenju, vidi i u: *Justizgesetzsammlung*, br. 2557/1832.

25 Burger, H., *Passwesen und Staatsbürgerschaft*, str. 117-122., u: Heindl, W., Saurer, E. (ur.), *Grenze und Staat: Passwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremdenrecht in der oesterreichischen Monarchie 1750-1867.*, Wien, 2000.; Bader-Zaar, B., *Foreigners and the Law in Nineteenth Austria: Juridical Concepts and Legal Rights in the Light of the Development of Citizenship*, str. 147., u: Fahrmeir, A., Faron, O., Weil, P. (ur.), *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period*, New York, Oxford, 2005.; Gosewinkel, D., *Einbürgern und Ausschließen: Die Nationalisierung der Staatsangehörigkeit vom Deutschen Bund bis zur Bundesrepublik Deutschland*, Bonn, 2003., str. 38.

26 Usp. čl. 28. OGZ-a.

stalna.²⁷ Bio je to nov način stjecanja državljanstva, dotad nepoznat u pravnom sustavu Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Nadalje, državljanstvo se prema OGZ-u moglo steći i naseljnjem u zemlji uz obavljanje obrta za koji je potrebna dozvola, što je bio odraz kameralističke tradicije.²⁸

Stranac je također mogao steći državljanstvo i redovnom naturalizacijom. Ovom naturalizacijom mogli su biti primljeni strani državljani koji su dokazali da su poslovno i imovinsko sposobni, da su se čudoredno vladali i da im je neka od općina zajamčila primitak u općinsku savez.²⁹ Od stranca se tražila odgovarajuća imovina kako ne bi pao na teret društvu, ponajprije općinama koje su bile dužne skrbiti o svojim općinarima ako osiromaše.

Za sve vrste naturalizacija nastanjenje u zemlji bilo je nužan uvjet stjecanja državljanstva. OGZ-om je naime, izričito propisano da se državljanstvo ne može steći ni posjedovanjem kuće, zemljišta, a ni bavljenjem trgovinom ako nije ispunjen uvjet naseljnja.³⁰ Ovlast naturalizacije stranaca za čitavu Monarhiju imalo je od 1853. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova.³¹

Uz navedene mogućnosti automatske i redovne naturalizacije, *Patentom o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832. godine* reguliran je institut reintegracije. U navedenom Patentu prisutno je razlikovanje zakonitih i nezakonitih iseljenika. Pri tome su zakoniti iseljenici mogli ponovno steći državljanstvo prema OGZ-u, dok su neovlašteni iseljenici trebali tražiti posebno primanje u državljansku vezu.³² Iznimka od rigidnog stava vlasti prema neovlaštenim iseljenicima bila su samo djeca neovlaštenih iseljenika jer je djeci dana prilika optiranja za austrijsko državljanstvo nakon što postanu punoljetna.³³

Do bitnih promjena u državljanskom pravu za čitavu Monarhiju došlo je krajem neoapsolutizma Naredbom od 27. listopada 1859. godine, kojom je ovlast naturalizacije ponovno prešla na političke zemaljske oblasti. Nadležnost Ministarstva unutrašnjih poslova pridržana je samo u slučaju naturalizacije pogibeljnih inozemaca.³⁴

Daljnja promjena nastupila je Carskom naredbom od 27. travnja 1860. kojom je za sve zemlje Monarhije ukinuta osnova automatskog stjecanja državljanstva temeljem činjenice obavljanja obrta navedena u čl. 29. OGZ-a. Naredba je stupila na snagu 1. svibnja iste godine.³⁵ Time je otklonjena mogućnost stjecanja državljanstva

27 Usp. čl. 29. OGZ-a; Derenčin, M., *Tumač k obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku, knjiga I*, Zagreb, 1880., str. 195.

28 Usp. čl. 29. OGZ-a.

29 Usp. čl. 30. OGZ-a; Derenčin, M., *op. cit.*, str. 199.

30 Usp. čl. 31. OGZ-a.

31 Bader-Zaar, B., *op. cit.*, str. 147.

32 Usp. čl. 21. i 22. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832.*

33 Vidi čl. 16. i čl. 17. *Patenta o iseljenju i nepovlasnoj odsutnosti od 24. ožujka 1832.*

34 Hellbling, E. C., *Die Landesverwaltung in Cisleitanien*, str. 237., u: Wandruszka, A., Urbanitsch, P. (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, band II*, Wien, 2003.; Bader-Zaar, B., *op. cit.*, str. 147.

35 Flournoy, R. W. Jr. i Hudson, M. O. (ur.), *A Collection of Nationality Laws of Various Countries as Contained in Constitutions, Statutes and Treaties*, New York, 1929., str. 14.

odjelom dozvole strancu za obavljanje obrta čime je ulazak u državljanski korpus dodatno otežan.

4.2. Povratak ustavnosti, državljanstvo, naturalizacija i Sabor 1861.

Nakon što je Listopadskom diplomom vraćena ustavnost u Hrvatskoj su poduzete mjere koje su išle za uspostavom posebnog hrvatsko-slavonskog državljanstva. U tom smislu djelovala je Banska konferencija na kojoj je sastavljen *Naputak za privremeno uređenje županija, slobodnih kotara, slobodnih i kraljevskih gradova, povlaštenih trgovišta i seoskih općina u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji* (u nastavku: *Naputak za privremeno uređenje županija*).³⁶ Naputkom za privremeno uređenje županija, županije, slobodni kotari, slobodni i kraljevski gradovi, povlaštena trgovišta i seoske općine definirani su kao posebni hrvatsko-slavonski municipiji.³⁷ Naputkom za privremeno uređenje županija ponovno je uspostavljena posebna hrvatsko-slavonska pripadnost, a usporedno je uspostavljen i institut naturalizacije. Pri tome je prema prvotnom tekstu Naputka za privremeno uređenje županija koji je predložen za raspravu na 5. sjednici Banske konferencije osoba trebala biti naturalizirana ako je prebivala u Kraljevini deset godina i ako je namjeravala trajno ostatu u Kraljevini. Međutim, na 5. sjednici namjera trajnog ostanka zamijenjena je formulacijom o primitku u članstvo neke općine.³⁸ Tako su kao osnove stjecanja državne pripadnosti kombinirani načelo domicila i akt općinske vlasti. Ovu konačnu verziju Naputka za privremeno uređenje županija potvrdio je Dvorski dikasterij.³⁹

Akt općinske vlasti trebao je spriječiti automatsko stjecanje hrvatsko-slavonske pripadnosti kontinuiranim prebivanjem na teritoriju. U usporedbi s neoapsolutističkim modelom dominacije austrijskog državljanstva nad općinskom pripadnošću, ovaj model definiranja pripadnosti oslanjao se na municipalnu tradiciju prema kojoj su članovi municipija ujedno i pripadnici Hrvatske i Slavonije. Municipijima je prema tome priznat naturalizacijski kapacitet.

Međutim, kao što i sam naziv kaže, Naputak za privremeno uređenje županija predstavljao je samo privremeno rješenje. Konačno je problematika državljanstva i naturalizacije trebala biti regulirana zakonodavnim putem zbog čega je Hrvatsko-slavonski sabor tijekom 1861. godine donio niz zakonskih osnova.⁴⁰ Sabor je

36 Cijeli Naputak za privremeno uređenje županija objavljen je u: Šulek, B., *op. cit.*, str. 331-344.

37 Usp. čl. 1. Naputka za privremeno uređenje županija.

38 Vidi Zapisnik V. sjednice Banske konferencije, u: *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak I.*, Zagreb, 1862., str. XXV-XXXI.

39 Šulek, B., *op. cit.*, str. 331. i dalje.

40 Vrlo su značajne zakonske osnove izglasane kao zakonski članak V. od 1861. godine (Poslovnik Sabora) kao i zakonski članak IX. od 1861. godine (O uskrati prava glasa i mjesta nekim prelatima, velikašima i prisjednicima Banskog stola). Vidi: *Spisi saborski..., svezak I.*, cit., str. 5, 14-15.; nadalje, vrlo značajne za državljansko pravo su zakonske osnove o zločinu izdaje domovine. Vidi: *ibid.*, str. 17-18, 58-59.

nadalje, uz izmjene i dopune koje se nisu ticale naturalizacije, potvrdio Naputak za privremeno uređenje županija.⁴¹

Navedena regulativa ipak nije bila zadovoljavajuća pa je radi detaljnog reguliranja problematike državljanstva i naturalizacije zastupnik Jačim Pavletić u ime Riječke županije Saboru predložio Zakonski prijedlog o *indigenatu* i naturalizaciji.⁴² Cilj je prijedloga bio uspostaviti državljanstvo Trojedne Kraljevine. U prijedlogu su državljani jasno razgraničeni od stranaca u koje su svrstani i Austrijanci.⁴³ Kao državljani definirani su oni koji su rođeni u kraljevinama (*ius soli*) i kojima su roditelji domaći (*ius sanguinis*).⁴⁴

Prijedlogom je predviđeno više načina naturalizacije, poput naturalizacije stranca koji u zemlji prebiva deset godina i koji je oženjen državljankom, zatim stranca koji je u zemlju uveo osobit obrt, koji se bavi trgovinom na veliko, koji je kupio nekretninu ili koji ima zasluga za domovinu.⁴⁵ Valja međutim reći da ovaj članak nije bio nomotehnički dovoljno doraden jer iz zakonskog teksta nije posve jasno traži li se pretpostavka desetgodišnjeg prebivanja u zemlji u svakom slučaju ili samo u prvom slučaju ženidbe s državljankom. U tom bi smislu bilo posebno problematično dodjeljivanje državljanstva strancu zbog zasluga za domovinu s počekom od deset godina.

Zakonskim prijedlogom predviđeno je pravo djece koja su rođena u zemlji i koja su u zemlji stalno nastanjena da u roku od godine dana od stjecanja punoljetnosti zatraže da ih se prizna državljanima.⁴⁶ Ovo rješenje vrlo je slično rješenju koje je prvi put primijenjeno u francuskom *Code Civilu*.⁴⁷ Radilo se o naknadnoj naturalizaciji na zahtjev, s time da državnim vlastima nije dana mogućnost diskrecijske ocjene.

Osnovni nedostatak zakonskog prijedloga s obzirom na naturalizaciju bio je nedostatak procesnih odredbi. Iako se u uvodu zakonskog prijedloga navodi da će kralj Hrvata imati ovlast naturalizacije stranaca, ova ovlast nije uopće razrađivana u prijedlogu. Prepuštanje isključive ovlasti naturalizacije kralju značilo je ujedno odustajanje od u feudalizmu prisutne suradnje kralja i staleža u postupcima naturalizacije.

41 Usp. čl. 10. Zakonskog članka LXXXI. od 1861. godine, u: *ibid.*, str. 73-79.

42 Ovaj zakonski prijedlog objavljen je u: *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak III.*, Zagreb, 1862., str. 98-99.; vidi i Vrbanić, F., *Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave, od godine 1861. do novijega vremena. II. umutarnja uprava*, Zagreb, 1890., str. 74.; Čepulo, D., *Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868-1918 - pravni i politički vidovi i poredbeni motrišta*, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 49., br. 6., 1999., str. 805.

43 Usp. preambulu Zakonskog prijedloga o *indigenatu* i naturalizaciji.

44 Usp. čl. 2. Zakonskog prijedloga o *indigenatu* i naturalizaciji.

45 Usp. čl. 4. Zakonskog prijedloga o *indigenatu* i naturalizaciji.

46 Usp. čl. 6. Zakonskog prijedloga o *indigenatu* i naturalizaciji.

47 Usp. čl. 9. I. knjiga francuskog *Code Civil*, na: <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.cow/conafrec0001&id=1&collection=cow>, 20.06.2013.

Prijedlog Riječke županije raspravljan je na saborskom Administrativnom odboru, a kao rezultat pretresa nastala je posve nova zakonska osnova.⁴⁸ Tako osnova Administrativnog odbora primjerice ne sadrži jasnu dihotomiju državljanin stranac, kao što je to bilo u Prijedlogu zakona o *indigenatu* i naturalizaciji. Međutim, jasno se razlikuju naturalizacija i *indigenat*, što u nacrtu Riječke županije nije slučaj. Prema Osnovi, naturalizacijom je mogao biti poddomaćen stranac koji je deset godina kontinuirano boravio u Trojednoj Kraljevini radi stalnog obitavanja i koji za to vrijeme nije počinio zločin.⁴⁹ *Indigenat* je mogao biti dodijeljen osobi koja prebiva u zemlji manje od deset godina, kao i osobi koja ne prebiva u zemlji, ali ima posebne zasluge za Trojednu Kraljevinu.⁵⁰ U oba slučaja *indigenat* je dodjeljivao Sabor.⁵¹ Pri dodjeli *indigenata* poddomaćeni je bio dužan platiti odgovarajuću taksu te je bio dužan položiti prisegu kojom je prisezao na vjernost ustavu Kraljevine i jugoslavenskoj narodnosti.⁵² Prijedlog Administrativnog odbora ipak nije raspravljan u plenumu Sabora jer je vladar prije vremena raspustio Sabor.

S obzirom na prethodno izložena nastojanja saborske većine koja su smjerala k uspostavi posebnog državljanstva Trojedne Kraljevine, pa i uspostavi posebnih načina stjecanja tog državljanstva, stav Sabora prema odredbama OGZ-a o državljanstvu, pa tako i prema odredbama OGZ-a o naturalizaciji, bio je negativan. U prihvaćanju OGZ-a kao hrvatskoga zakona određeno je da se članci 28.-32. o stjecanju i gubitku državljanstva neće primjenjivati, nego da će se umjesto njih primjenjivati politički zakoni Trojedne Kraljevine.⁵³

Prethodno izložena djelatnost Sabora koja je smjerala k uspostavi posebnog državljanstva Trojedne Kraljevine ipak u konačnici nije imala odgovarajuće učinke. Kralj nije sankcionirao zakonske osnove kojima je Sabor djelovao u smjeru uspostave posebnog državljanstva Kraljevine, kao i čitav niz drugih zakonskih osnova, izuzev članka 42. o uređenju odnosa s Ugarskom.⁵⁴

4.3. *Naturalizacija u razdoblju provizorne ustavnosti*

S obzirom na prijevremeno raspuštanje Sabora i odbijanje sankcije gotovo svih zakonskih članaka, u razdoblju od raspuštanja Sabora 1861. pa sve do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe u državljanstvu na snazi je bilo provizorno stanje prema kojem su u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji postojali i austrijsko državljanstvo i hrvatsko-slavonska pripadnost. U tom režimu svi hrvatsko-slavonski pripadnici bili su ujedno i austrijski državljani, dok, svi austrijski državljani u Hrvatskoj i Slavoniji ujedno nisu bili i hrvatsko-slavonski pripadnici.

48 Zakonsku osnovu Administrativnog odbora vidi u: *Spisi saborski..., svezak III.*, cit., str. 224.

49 Usp. čl. 1. Nacrta saborskog Administrativnog odbora.

50 Usp. čl. 2. Nacrta saborskog Administrativnog odbora.

51 Usp. čl. 3. Nacrta saborskog Administrativnog odbora.

52 Usp. čl. 4. i 5. Nacrta saborskog Administrativnog odbora.

53 *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861., svezak IV.*, Zagreb, 1862., str. 5.

54 Usp. Kraljevski otpis od 8. studenoga 1861. o raspuštanju Sabora, u: Šulek, B., *op. cit.*, str. 439-456.

Hrvatsko-slavonska pripadnost temeljila se na pripadnosti nekoj od hrvatsko-slavonskih općina. Takvo rješenje bilo je, kako smo već ranije pokazali, propisano Napatkom za privremeno uređenje županija.⁵⁵ Hrvatsko-slavonska pripadnost bila je uvjet izbornog prava te je u izbornom procesu korištena kao sredstvo isključivanja ostalih austrijskih državljana. Budući da se hrvatsko-slavonska pripadnost temeljila na općinskoj pripadnosti, primanje austrijskog državljanina u neku od hrvatsko-slavonskih općina bilo je način stjecanja hrvatsko-slavonske pripadnosti. U ovim slučajevima radilo se o svojevrsnoj lokalnoj naturalizaciji koja je imala širi značaj stjecanja pripadnosti Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Uz hrvatsko-slavonsku pripadnost, za pravni status osobe vrlo je značajno bilo i austrijsko državljanstvo koje je u ovom razdoblju i dalje bilo jedno za čitavu Monarhiju. Za stjecanje austrijskog državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji i dalje su, neovisno o činjenici da je Sabor 1861. godine otklonio njihovu primjenu, bile relevantne odredbe OGZ-a. Korištena su dva načina naturalizacije, automatska naturalizacija namještenjem u javnu službu (čl. 29. OGZ-a) i klasična naturalizacija (čl. 30. OGZ-a). Bitna novost bilo je propisivanje teksta državlanske prisege 3. lipnja 1862. godine.⁵⁶

Pretragom građe u Hrvatskom državnom arhivu fonda Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske kancelarije možemo potvrditi da su formalne naturalizacije stranaca, u pravilu turskih državljana, u ovom razdoblju bile rijetke. Tako se, primjerice, Namjesničko vijeće našlo u nedoumici kad je bosanski bjegunac Savo Gerbić zatražio dodjelu austrijskog državljanstva. U upitu upućenom na Dvorsku kancelariju od 3. svibnja 1864. Namjesničko vijeće ističe da je sklono dodijeliti dotičnom austrijsko državljanstvo, no pri tome pita je li dodjela državljanstva uopće potrebna s obzirom na slobodan boravak bosanskih bjegunaca u Hrvatskoj i Slavoniji. Nakon toga, Dvorska kancelarija se s upitom obratila na Ministarstvo

55 Stajališta o primjeni Napatka za privremeno uređenje županija nakon raspuštanja Sabora u hrvatskoj znanosti su podijeljena i kreću se od tvrdnje da Napatka za privremeno uređenje županija nije nikad stupio u život (Tako Gross, M., Szabo, A., *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., str. 128.), da je bio primjenjivan djelomično i ograničeno (Usp. Smrekar, M., *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga I.*, Zagreb, 1899., str. 23.) te da je primjenjivan (Usp. Šulek, B., *op. cit.*, str. 331.).

56 Prisegu su trebali položiti svi koji su naturalizirani redovnom naturalizacijom. Tekst prisege od 3. lipnja 1862. godine je glasio: „Vi ćete se zakleti svemogućim Bogom i obećati na Vaše poštenje i Vašu vjeru, da imate i da hoćete da budete odsele kao podložnik vjeran, poslušan i pokoran prejasnomu vladaru i gospodaru Franji Josipu prvomu, caru austrijskomu, kralju ugarskomu i českomu, dalmatinsko-hrvatsko-slavonskomu, galičkomu i vladimirskomu i ilirskomu arhivovjodi austrijskomu itd. kao Vašem zakonito nasljednomu zemaljskomu vladaru i gospodaru, a poslije Njega nasljednikom proizlazećim iz Njegove Krvi i Njegova plemena, nadalje da ćete obstojeće zakone strogo obdržavati i u obće sve dužnosti i obveze viernoga podložnika Njegova kr. apoštolskoga veličanstva i člana ove domovine točno izvršavati. Sve što mi je sad pročitano i što sam ja dobro razumio hoću i moram vierno obdržavati. Tako mi Bog pomogao!“ Tekst prisege propisane od Kr. hrv. slav. dalm. namjesničkog vijeća od 3. lipnja 1862. godine, vidi u: HR Hrvatski državni arhiv, fond 79-Unutarnji odjel Zemaljske vlade (u nastavku: HDA 79-UOZV), kutija 4, sv.1. 159/1869 (659/1871).

vanjskih poslova. U odgovoru Dvorskoj kancelariji Ministarstvo je naglasilo da turske vlasti ne dopuštaju otpust iz turskog državljanstva, no da ono s obzirom na okolnosti nema ništa protiv da se Gerbiću dodijeli austrijsko državljanstvo.⁵⁷ Pri tome je bitan uvjet dodjele državljanstva i prema OGZ-u (čl. 31. OGZ-a) i prema tadašnjoj praksi bilo trajno nastanjenje u zemlji.⁵⁸

Formalne naturalizacije turskih državljana bile su rijetke zbog nekoliko razloga. Prvi razlog bio je što turske vlasti takvim bjeguncima nisu davale otpust iz državljanstva. Austrijske vlasti su u određenoj mjeri stoga bile rezervirane u dodjeli državljanstva, osobito ako je postojala bojazan da će se osoba vratiti natrag u Tursku te tamo tražiti zaštitu austrijskih konzularnih sudova, što je moglo biti povodom brojnim razmiricama. Drugi razlog bio je što većina bjegunaca nije imala interes za podnošenjem takvog zahtjeva, jer su bili tolerirani i jer su mogli slobodno boraviti. Treći važan razlog bio je što vlasti nisu željele odmah dati takvim osobama državljanstvo, nego su čekale protek određenog vremena kako bi vidjele ponašanje dotičnih. Činjenica da su te osobe i dalje bile strani državljanima domaće je vlasti stavljala u povoljan položaj jer su te osobe mogle protjerati, osobito u slučaju njihova kažnjivog i uopće nelojalnog ponašanja.

5. NATURALIZACIJA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI U NAGODBENOM RAZDOBLJU

5.1. Naturalizacija od 1868. do 1880.

Dualnim ustrojem u Monarhiji, uz austrijsko uspostavljeno je i ugarsko državljanstvo za sve zemlje ugarske krune. Ovo državljanstvo u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u praksi je nazivano ugarsko-hrvatskim. Uz ugarsko-hrvatsko državljanstvo vrlo važna bila je i hrvatsko-slavonska pripadnost, koja se kao i ranije temeljila na pripadnosti nekoj od hrvatsko-slavonskih općina.

Hrvatsko-ugarskom nagodbom dogovoreno je da će zakonodavstvo o državljanstvu biti zajedničko, a da će izvršna vlast u poslovima državljanstva

57 Zbog toga što turske vlasti nisu davale otpust iz državljanstva, pri dodjeli austrijskog državljanstva dotadašnjim turskim podanicima u ispravu o dodjeli državljanstva s obzirom na Dekret dvorske komore od 28. srpnja 1806., trebala je biti unesena napomena da stjecanje državljanstva nema učinak u Turskoj. Derenčin, M., *op. cit.*, str. 200-201.; Slučaj Save Gerbića, u: HR Hrvatski državni arhiv, fond 76 - Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska dvorska kancelarija (u nastavku: HDA 76-HDK), kutija 121, br. 2005/1864.

58 Trajno nastanjenje kao bitan uvjet stjecanja državljanstva došlo je, primjerice do izražaja u predmetu turskog državljanina Riste Kersmanovića. Ministarstvo vanjskih poslova prvotno se usprotivilo dodjeli državljanstva jer Kersmanović nije pružio dovoljna jamstva trajnog nastanjenja. Tek na ponovljenu molbu, nakon što je izjavio da će prodati svu imovinu u Bosni, da će se trajno naseliti u Austriji zajedno s obitelji i da će u Austriju preseliti trgovinu, izjavilo je da nema zapreka da mu se dodijeli državljanstvo. HDA 76-HDK, Kutija 156, 2680/1865.

pripadati Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno Ugarskoj.⁵⁹ Budući da nije odmah donesen zajednički ugarsko-hrvatski zakon o državljanstvu, u ovom prvom razdoblju koje je trajalo do stupanja na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva, materija naturalizacije bila je regulirana OGZ-om i popratnim dekretima te drugim propisima. Među njima je bila najznačajnija Hrvatsko-ugarska nagodba i njena odredba o nadležnosti autonomnih organa u poslovima državljanstva. S obzirom na navedeno, u ovom su razdoblju, kao i ranije, postojale dvije vrste naturalizacije, automatska i redovna.

Automatskom naturalizacijom državljanstvo su stjecali strani državljani koji su imenovani u stalnu javnu službu. Osobitost ovog načina stjecanja državljanstva bila je što se na ovaj način ugarsko-hrvatsko državljanstvo moglo steći samo u Hrvatskoj i Slavoniji, no ne i u Ugarskoj.⁶⁰ To je, dakle, bila bitna *differentia specifica* hrvatsko-slavonskog sustava državljanstva u odnosu na ugarski. Nadalje, ova je odredba bila hrvatska specifičnost i u odnosu na Austriju, iz koje je izvorno prenesena u hrvatsko-slavonski pravni sustav, jer je u Austriji Prosinačkim zakonom o pravima građana ova mogućnost načelno otklonjena.⁶¹

Međutim, valja naglasiti da se imenovanje stranca u stalnu javnu službu, kao osnova stjecanja državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji potkraj razdoblja, prema iskazu Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade iz 1878., u pravilu u praksi nije primjenjivalo. Strani državljani prije imenovanja u stalnu javnu službu trebali su ishoditi otpust iz dotadašnjeg državljanstva i tek su nakon toga imenovani stalnim javnim službenicima.⁶² Ova je praksa ujedno značila favoriziranje redovne naturalizacije kao načina stjecanja ugarsko-hrvatskog državljanstva. Ipak, upitana od krajiške Zemaljske upravne oblasti čijim se državljaninom, austrijskim ili ugarsko-hrvatskim, ima smatrati dotadašnji austrijski državljanin koji je kraljevim rješenjem od 18. rujna 1877. imenovan stalnim vijećnikom u Novoj Gradiški, Unutarnji odjel je ustvrdio da je imenovanjem za definitivnog vijećnika ujedno stekao ugarsko-hrvatsko državljanstvo i prestao biti austrijskim državljaninom.⁶³

Uz automatsku naturalizaciju primjenjivana je i redovna naturalizacija. Kod redovne naturalizacije može se analizirati postupak, molba za stjecanje držav-

59 Usp. čl. 10. Hrvatsko-ugarske nagodbe. U hrvatskom izvorniku Nagodbe ispušten je zadnji dio članka 10. o autonomnoj egzekutivi. Bojničić, I., *Zakoni o ugarsko-hrvatskoj nagodi*, Zagreb, 1911., str. 13.; Podjelu zajedničkih nepragmatičkih poslova na dvije grupe, vidi u: Pliverić, J., *op. cit.*, str. 836-840.; Krišković, V. *Upravno pravo/predavanja Vinka Kriškovića*, Zagreb, oko 1910., str. 16-19.

60 O tome da se u Ugarskoj državljanstvo nije moglo steći imenovanjem u javnu službu vidi: Milner, E., *Österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L:1879 über den Erwerb und Verlust der Ungarischen Staatsbürgerschaft*, Tübingen, 1880., str. 42.

61 Usp. čl. 3. *Temeljnog državnog zakona od 21. prosinca 1867. o općim pravima državljanina za kraljevine i zemlje zastupane u Carevinskom vijeću*. Zakon je objavljen u: *Reichsgesetzblatt*, br. 142/1867.; u praksi se ipak događalo da strani državljani budu primljeni u javnu službu, pa da onda posljedično bude priznat i za državljanina. Vidi jedan takav slučaj u: *Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu*, godina 1884., Zagreb, str. 282-283.

62 HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 2430/1878.

63 HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 2430/1878.

ljanstva, prisega i politika dodjele državljanstva. U nastavku ćemo ukratko izložiti svaki od tih elemenata.

Postupak redovne naturalizacije započinjao je molbom stranog državljanina za stjecanjem ugarsko-hrvatskog državljanstva, koju je podnosio županijama i gradovima, odnosno od reforme 1874. podžupanijama i gradovima. Gradovi i županije, odnosno podžupanije molbu su slali Zemaljskoj vladi na konačno odlučivanje. Pri tome su u pravilu podnosili i mišljenje treba li mu dodijeliti državljanstvo. Odluku o dodjeli državljanstva donosila je Zemaljska vlada, no u predmetima je kao nominalni podjeljitelj državljanstva naznačen vladin Odjel za unutarnje poslove.⁶⁴ Odjel za unutarnje poslove bio je naznačen jer su poslovi državljanstva obavljani u okviru tog odjela.⁶⁵ O dodjeli državljanstva Unutarnji odjel Zemaljske vlade obavještavao je molitelja, koji je pred kotarskim organima, odnosno od reforme županijskog sustava 1874. pred podžupanijom i pred gradskim poglavarstvima, trebao položiti državljanstvu prisegu koja je imala konstitutivan karakter.

U molbi koju je strani državljani podnosio radi stjecanja ugarsko-hrvatskog državljanstva, on je, kao i u ranijem razdoblju, trebao dokazati da ispunjava pretpostavke za stjecanje državljanstva navedene u članku 30. OGZ-a, dakle poslovnu i imovinsku sposobnost i čudoredno vladanje. Uz te činjenice, podnositelj molbe trebao je dokazati i otpust iz dotadašnjeg državljanstva i zavičajne općine te jamstvo primitka u zavičajnost neke hrvatsko-slavonske općine.⁶⁶ Time je osoba, ukoliko joj je dodijeljeno ugarsko-hrvatsko državljanstvo, stjecala pripadnost u nekoj hrvatsko-slavonskoj općini te je postajala hrvatsko-slavonskim pripadnikom.

Stranac je stjecao državljanstvo polaganjem prisege. Prisega je u ovom razdoblju promijenjena. Do promjene je došlo na inicijativu Poglavarstva grada Karlovca koje je upozorilo Unutarnji odjel Zemaljske vlade dopisom od 26. travnja 1878. da sadržaj državljanstva prisege iz 1862. godine ne odgovara novim okolnostima jer je tekst prisege izvorno propisan za stjecanje austrijskog državljanstva. Do tog zaključka Poglavarstvo grada Karlovca došlo je postupajući

64 Vidi primjerice predmet HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 13547/1878 (19254/1878), u kojem je kao davatelj otpusta iz državljanstva naveden Odjel za unutarnje poslove.

65 Unutar Odjela za unutarnje poslove, poslovi državljanstva, općinarske pripadnosti i domovinskog prava obavljani su u sklopu trećeg odsjeka. Tako Smrekar, M., *Ustavno zakonodjelje: Sbirka ustavnih zakona i propisa valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1888., str. 98-99.; Vidi i Beuc, I., *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb, 1985., str. 287.

66 Od mnoštva molbi iz ovog razdoblja, vidi primjerice molbu pruskog državljanina Gerharda Baruna Lepela Gnitzkog. HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 18517/1878. Državljanstvo se nije moglo steći bez podnošenja dokaza o otpustu iz dotadašnjeg državljanstva ili dokaza o tome da je takav otpust zajamčen. Ovo načelo osim što je bilo provođeno u praksi, potvrđeno je dogovorom između Austrije i Ugarske iz 1870. godine. Ovom dogovoru naknadno je pristupila i Hrvatska i Slavonija. Vidi Uredbu Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove, od 19. lipnja 1888. broj 44397 iz 1887. u kojoj se spominje navedeni sporazum između Austrije i Ugarske, u: Smrekar, M., *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, knjiga III.*, Zagreb, 1902., str. 130.

u konkretnom predmetu zaprimanja prisega jednog dotadašnjeg austrijskog državljanina.⁶⁷ Apsurd je bio očit. Dotadašnji austrijski državljanin polaganjem prisega iz 1862., koja je tad propisana za stjecanje austrijskog državljanstva, polagao bi prisegu koja je bila ista prisega kojom je bio vezan kao austrijski državljanin. Trebalo je, dakle, definirati razliku između austrijskog i ugarsko-hrvatskog državljanstva i na simboličnom planu. Unutarnji odjel Zemaljske vlade, motiviran dopisom Poglavarstva grada Karlovca, propisao je novi tekst prisega, no pri tome je izvršio samo minimalne ispravke. Naime, uz dominantno izražavanje lojalnosti vladaru, ubačena je sintagma „državljanin ove zemlje vjeran“, u čemu je bilo sadržano isticanje lojalnosti „ovoj“ zemlji. Značajno je da u tekstu prisega nisu izričito spomenute zemlje ugarske krune, nego je korištena neutralnija formulacija „državljanin ove zemlje“. Bitno je naposljetku naglasiti da državni pripadnici nisu definirani samo kao podanici, što je ranije bio slučaj, nego i kao državljani.⁶⁸ Od državljanina se, dakle, očekivala dvostruka lojalnost, lojalnost vladaru i lojalnost domovini.

Promotrimo li pobliže praksu naturalizacija dostupnu u Hrvatskom državnom arhivu valja reći da je broj naturalizacija u ovom razdoblju bitno porastao jer je uz austrijsko uspostavljen i ugarsko-hrvatsko državljanstvo, pa su doseljenici iz austrijskog dijela Monarhije, radi uspješnije integracije, podnosili molbe za stjecanje državljanstva. Iako ne postoje sustavni izvještaji iz tog razdoblja iz kojih bi se mogla izraditi sustavnija analiza naturalizacija, iz pregledane građe predmeta državljanstva možemo tvrditi da se je velika većina naturalizacija odnosila upravo na dotadašnje austrijske državljane.

Uz austrijske, u ovom razdoblju naturaliziran je veći broj turskih državljanina, pobjegla iz Bosne, koji su se ranije nastanili u Hrvatskoj i Slavoniji. Masovna naturalizacija turskih državljanina provedena je 1878. godine, u vrijeme kad je Austro-Ugarska izvršila okupaciju Bosne i Hercegovine. Dodjela državljanstva takvim bosanskim bjeguncima bila je nužna jer su oni i nakon okupacije Bosne i

67 Dopis Poglavarstva grada Karlovca od 26. travnja 1878. upućen Zemaljskoj vladi vidi u: HDA 79-UOZV, kutija 311, 4-1 8741/1878.

68 Tekst nove prisega glasio je: „Vi ćete se zakleti svemogućim Bogom i obvezati na Vaše poštenje i Vašu vjeru, da imate i da hoćete da budete od sada kao državljanin ove zemlje vjeran (podcrtao, I.K.), poslušan i pokoran prejasnomu vladaru i gospodaru Franji Josipu prvomu, cesaru austrijskomu, kralju českomu, itd., i apostolskomu kralju kraljevinah Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao Vašem zakonitomu nasljedno-zemaljskomu vladaru i gospodaru, a poslie Njega nasljednikom Njegovim, proizlazećim iz Njegove krvi i Njegova plemena; nadalje da ćete obstojeće zakone strogo obdržavati i u obće sve dužnosti i obveze vjernoga podanika Njegova cesarskoga i kraljevskoga apostolskoga Veličanstva točno izvršavati. Sve što mi je sada pročitano i što sam ja dobro razumio, hoći i moram vjerno obdržavati. Tako mi bog pomogao!“ *Naredba kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 13. svibnja 1878. Br. 8741., kojom se propisuje obrazac državljanke zakletve, Sbornik zakonah i naredabah, valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju* (u nastavku: SZ), komad XV., 1878.; tekst prisega, vidi i u: HDA 79-UOZV, kutija 311, 4-1 8741/1878.

Hercegovine i dalje bili strani državljani.⁶⁹ Postupak naturalizacije turskih državljanina proveden je na način da je Zemaljska vlada prvo zatražila od Ministarstva vanjskih poslova mišljenje o tome postoje li zapreke takvoj dodjeli državljanstva. Nakon što se Ministarstvo izjasnilo da s njegove strane ne postoje zapreke dodjeli državljanstva bosanskim podanicima koji su odavno pobjegli, koji su se stalno nastanili i koji se ne žele vraćati u Bosnu, Zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove dodijelio je državljanstvo bosanskim podanicima i njihovim obiteljima. Državljanstvo je dodijeljeno pri tome samo onima koji su izjavili da žele biti primljeni za državljane, kojima su njihove boravišne općine zajamčile primitak u općinsku pripadnost i koji su položili državljansku prisegu.⁷⁰ Ovom je odlukom propisana mogućnost buduće dodjele državljanstva takvim bosanskim podanicima. Oni su, ako su htjeli postati državljani, morali zamoliti državljanstvo, a općine su ih trebale priznati svojim pripadnicima. O tome je trebalo obavijestiti Zemaljsku vladu.⁷¹ Dakle, predviđena je dodjela državljanstva koja nije uključivala posebnu odluku Zemaljske vlade o stjecanju državljanstva, nego samo naknadnu obavijest Zemaljskoj vladi da su određeni dotadašnji bosanski podanici primljeni za državljane.

Načelno tolerantan stav vlasti prema budućoj naturalizaciji bosanskih bjegunaca, turskih državljanina, bio je ograničen time što se od takvih osoba tražilo, kao i od ostalih stranaca, pošteno vladanje. U osnovi, takvi su se bjegunci trebali kloniti počinjenja kaznenih djela, budući da je svako, pa i manje kazneno djelo, primjerice kazneno djelo krađe, moglo rezultirati njihovom otpremom u zavičaj, odnosno izgonom iz Hrvatske i Slavonije. Kao ilustrativan navodimo slučaj bosanskog bjegunca Stojana Radića koji je zbog kaznenog djela krađe osuđen na tamnicu od 3 mjeseca i na izgon kako iz Hrvatske i Slavonije, tako i iz čitave Austro-Ugarske.⁷² Njegov otac Marko nastojao je molbom spriječiti izgon sina u Tursku, no molba mu nije uvažena. Odbijajući molbu, Zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove u dopisu Pakračkoj podžupaniji još je zatražio da podžupanija ponovno opomene sve bosanske bjegunce da se pošteno vladaju jer će u protivnom biti protjerani u zavičaj.⁷³

Promotrimo li na kraju cjelokupnu politiku naturalizacija, nužno je reći da je ona bila otvorena, uključujuća. Pregledom niza molbi za dodjelu državljanstva i

69 Isto kao što su bosansko-hercegovački pripadnici bili stranci u Hrvatskoj i Slavoniji, tako su i austrijski i ugarsko-hrvatski državljani nakon okupacije u Bosni i Hercegovini i dalje smatrani strancima. Tako proizlazi iz Naredbe c.kr. zapovjedništva II. vojske u Sarajevu od 28. prosinca 1878. kojom su uređivani prijavništvo i putne isprave za Bosnu i Hercegovinu. Ova Naredba u: HDA 79-UOZV, kutija 445, sv. 13-1 1240/1879.; ugarsko-hrvatski državljani su morali u slučaju putovanja u Bosnu i Hercegovinu imati putnu ispravu za inozemstvo. HDA 79-UOZV, kutija 445, sv. 13-1 3623/1879.

70 HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 4559/1878.

71 HDA 79-UOZV, kutija 312, sv. 4-4 4559/1878.

72 HDA 79-UOZV, kutija 472, sv. 13-26 3662/1878, u spisu vidi posebno presudu Kr. sudbenog stola u Požegi, broj 3186/Kz 1877.

73 HDA 79-UOZV, kutija 472, sv. 13-26 5843/1878; HDA 79-UOZV, kutija 472, sv. 13-26 11893/1878; vidi i HDA 79-UOZV, kutija 472, sv. 13-26 13501/1878 iz kojeg saznajemo da je i Marko Radić osuđen zbog krađe na izgon.

odluka Unutarnjeg odjela Zemaljske vlade, čak nekoliko stotina predmeta, nismo naišli niti na jedan predmet odbijanja dodjele državljanstva. Mišljenja smo da se ovo može objasniti interesom vlasti za novim državljanima, trgovcima, obrtnicima, potencijalnim vojnim obveznicima. Nadalje, ne treba izgubiti iz vida ni činjenicu da su podnositelji molbi za primanje u ugarsko-hrvatsko državljanstvo kao jedan od formalnih uvjeta morali priložiti suglasnost grada ili općine da će biti primljeni u zavičajnost. Stoga, ako osoba nije mogla priložiti navedenu suglasnost, nije ni dolazilo do postupka naturalizacije pred Zemaljskom vladom.

5.2. Naturalizacija od 1880. do 1918.

5.2.1. Normativni okvir

Prvih nagodbenih godina stav Središnje vlade prema hrvatsko-slavonskoj autonomiji bio je nešto blaži. Blaži stav Središnje vlade bio je vidljiv u državljanstvu pravu po tome što je vlada tolerirala neke autonomne zakone u kojima je državljanstvo nazvano hrvatsko-slavonskim.⁷⁴ Nadalje, blaži stav vidljiv je i u ugarskom Zakonu o narodnostima iz 1868. godine u kojem je izrijekom rečeno da Zakon ne važi za Hrvatsku i Slavoniju jer su one poseban politički narod.⁷⁵

Do bitnog zaokreta na ugarskoj političkoj sceni došlo je dolaskom Kálmána Tisze na mjesto ugarskog ministra predsjednika 1875. godine. Nova je vlada zauzela oštriji stav prema hrvatsko-slavonskoj autonomiji pa od tad više nisu sankcionirani zakoni koji bi sadržavali naziv hrvatsko-slavonskog državljanstva. Osim toga, Tiszina vlada poduzela je u drugoj polovici 1879. godine mjere s ciljem unifikacije državljanstva. U tom smislu, Ministarstvo unutrašnjih poslova u dogovoru s Ministarstvom pravosuđa tijekom kolovoza 1879. izradilo je Nacrt zakona o državljanstvu.⁷⁶

S gledišta problematike uređenja naturalizacije, značajno je da je vladin prijedlog sadržavao rješenje prema kojem je ovlast naturalizacije za Hrvatsku i Slavoniju bila povjerena banu, a za područje Vojne krajine krajiškoj Zemaljskoj oblasti. Međutim, to je rješenje tijekom rasprave u saborskom odboru podvrgnuto kritici i promijenjeno na način da je isključiva ovlast naturalizacije za sve zemlje ugarske krune dana ugarskom ministru predsjedniku.⁷⁷ Centralizacijom ovlasti naturalizacije trebala je dodatno biti naglašena jedinstvenost Ugarske. Ipak, konačno je, usprkos protivljenju opozicije, u plenarnoj parlamentarnoj raspravi hrvatsko-

74 Vidi primjerice: *Zakonski članak XVI:1870. o uređenju općina i trgovišta, koja nemaju uređenog magistrata*, SZ, komad III., 1871.; *Zakon o odgovornosti bana kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i odjelnih predstojnika vlade zemaljske*, SZ, komad II., 1874.

75 Heka, L., *Osam stoljeća Hrvatsko-ugarske državne zajednice s posebnim osvrtom na Hrvatsko-ugarsku nagodbu*, Szeged-Subotica, 2011., str. 248-249.

76 Varga, N., *The Framing of the First Hungarian Citizenship Law (Act 50 of 1879) and the Acquisition of Citizenship*, *Hungarian Studies*, 2004., vol. 18., br. 2., 2004., str. 128.

77 O ovome amandmanu vidi *ibid.*, str. 131.

slavonskom banu i Zemaljskoj krajiškoj oblasti vraćena ovlast naturalizacije.⁷⁸

Zakon o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva vladarevu je sankciju dobio 20. prosinca 1879., a u oba doma Ugarsko-hrvatskog sabora proglašen je 24. prosinca 1879. godine.⁷⁹ Zakon je u Hrvatskoj i Slavoniji stupio na snagu 8. siječnja 1880.,⁸⁰ no u hrvatskoj upravnoj praksi kao datum početka primjene zakona navodi se i 24. prosinca 1879. godine.⁸¹

Navedenim zakonom donesena su jedinstvena pravila za stjecanje i gubitak državljanstva za sve zemlje krune sv. Stjepana, što je ujedno značilo i dokidanje posebne hrvatske regulative. Nomotehnički gledano, novi je Zakon materiju stjecanja i gubitka državljanstva regulirao na sustavniji i potpuniji način u usporedbi s do tada važećim propisima. Zakon je odredio da je državljanstvo jedno u svim zemljama ugarske krune,⁸² a za temeljno načelo stjecanja državljanstva propisano je načelo *ius sanguinis*.⁸³ Institut naturalizacije reguliran je sustavno i vrlo detaljno. Pri tome su propisane dvije vrste naturalizacije, redovna i izvanredna te reintegracija.

U slučaju redovne naturalizacije strani državljanin koji je želio biti primljen za ugarsko-hrvatskog državljanina molbu je trebao podnijeti upravnim oblastima prve molbe, odnosno podžupanu ili gradonačelniku municipija u kojem stanuje.⁸⁴ Podnositelj je u molbi trebao dokazati poslovnu sposobnost, primitak ili jamstvo primitka u neku tuzemnu općinu, neprekinut boravak u zemlji 5 godina, neporočno vladanje, imovinsku sposobnost za uzdržavanje sebe i svoje obitelji i upis u imenik poreznika u trajanju od 5 godina.⁸⁵ Činjenicu zajamčenog primitka u općinsku svezu trebao je dokazati odlukom općinskog zastupstva koju je morala ovjeriti nadležna podžupanija, odnosno gradsko poglavarstvo. Činjenicu petogodišnjeg prebivanja u zemlji te neporočno ponašanje stranac je dokazivao potvrdom općinskog zastupstva. Odgovarajuća imovinska sposobnost dokazivala se gruntovnim izvatkom ako

78 Opozicija je predlagala da ovlast dodjele državljanstva bude isključivo pridržana ugarskom ministru predsjedniku, a da ban ima samo pravo predlaganja kandidata, jer je prema njihovom shvaćanju ban teritorijalna oblast, te prema tome ne bi smio dodjeljivati državljanstvo za čitavu Ugarsku. Milner, E., *op. cit.*, str. 26-27.

79 Usp. *Zakonski članak L. od 1879. godine o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva*, SZ, komad VII., 1880.

80 Vidi uvodni dio *Naredbe kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 9. siječnja 1881. br. 28.082, kojom se izdaje Naputak za provedbu z. čl. L. 1879. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva*, SZ, komad II., 1881.

81 Smrekar, M., *Priručnik..., knjiga III., cit.*, str. 147.

82 Usp. čl. 1. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

83 Usp. čl. 3. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

84 Usp. čl. 9. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva; usp. i toč. 1. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva od 9. siječnja 1881. br. 28082.; Žigrović-Pretočki, I., *Upravno pravo Kraljevina Hrvatske i Slavonije s obzirom na ustav*, Bjelovar, 1911., str. 207.

85 Usp. i Polić, L., *Nacrt hrv.-ugarskog državnog prava. Popravljen i dopunjen izdanje po Poliću*, 1912., str. 120.; Krišković, V., *Upravna nauka i ug.-hrv. upravno pravo, Po predavanjima: Prof. Dra. Kriškovića*, Zagreb, god. 1909-10., str. 106.; Žigrović-Pretočki, I., *op. cit.*, str. 207. Usp. čl. 8. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

se radilo o nekretnini, odnosno odgovarajućom potvrdom ako se dokazivao izvor dohotka. Činjenicu petogodišnjeg uvrštenja u imenik poreznika stranac je dokazivao potvrdom općinskog poglavarstva koju je trebao ovjeriti nadležni porezni ured. Podnositelj je trebao također dokazati da je otpušten iz svog dotadašnjeg državljanstva, odnosno da mu je takav otpust zajamčen pod uvjetom da stekne ugarsko-hrvatsko državljanstvo.⁸⁶

Nadležne prvostupajnske oblasti bile su dužne proslijediti samo one molbe koje su bile potpune. Pri tome su iznosile svoje mišljenje o tome treba li podnositelju dodijeliti državljanstvo.⁸⁷ Konačnu odluku o dodjeli državljanstva donosili su ugarski ministar unutarnjih poslova, ban ili krajiška Zemaljska oblast.⁸⁸ Pri tome su navedena tijela odluku donosila temeljem diskrecijske ocjene. Nakon donošenja dekreta o dodjeli državljanstva, kao i ranije, strani je državljanin da bi postao državljaninom morao položiti državljansku prisegu. Prisegu je osoba polagala pred istim tijelima koja su bila nadležna i za zaprimanje molbe za primitak u državljanstvo i trebala ju je položiti u roku od godine dana od dana dostave obavijesti.⁸⁹ Polaganje prisege imalo je i simboličan i konstitutivan karakter.

Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva propisan je novi tekst prisege.⁹⁰ Nova prisega bila je bitno kraća u usporedbi s prisegom iz 1878. godine. Sadržajno gledano, ova se prisega razlikuje u odnosu na onu iz 1878. po tome što je u tekstu prisege uspostavljen određen balans između prisezanja na lojalnost vladaru i prisezanja ustavu zemalja ugarske krune. Vladar nije označen kao kralj Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije što bi bilo sukladno Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, nego je označen jednostavno kao „Njegovo cesarsko i kraljevsko Veličanstvo apostolski kralj Ugarske“. Uz prisezanje ustavu zemalja ugarske krune, osoba je ujedno izrijekom obećavala da će vjerno vršiti dužnosti ugarskog državljanina.

86 Tako točka 1. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva od 9. siječnja 1881. br. 28082. Tipičan primjer molbe za dodjelu ugarsko-hrvatskog državljanstva, vidi primjerice u HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 1268/1891. Ovdje je naime riječ o molbi Josipa Kubetza, austrijskog državljanina, koji je bio zavičajan u Plotištima u Češkoj. Kubetz je molbu potkrijepio krsnim i vjenčanim listovima, potvrdom općinskog ureda u Vinkovcima da će biti primljen u općinski savez, te potvrdom kojom se potvrđuje kontinuiran petogodišnji boravak u „zemlji ugarsko-hrvatskoj“ i neporočno vladanje, gruntovnim izvatom kojim dokazuje vlasništvo nekretnina supruge Agneze, potvrdom općinskog ureda u Vinkovcima da je sa ženom unesen u imenik poreznika općine Vinkovačke te naposljetku otpusnicom kotarskog satništva u Koniggräzu da je otpušten iz državljanstva.

87 Tako točka 1. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva od 9. siječnja 1881., br. 28082.

88 Usp. čl. 11. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

89 U slučaju da osoba nije položila državljansku prisegu u roku od godine dana dokaznica o podomaćenju gubila je valjanost. Usp. čl. 13. i 16. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

90 Tekst prisege propisan je člankom 14. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva i glasilo je: „Ja N.N. prizižem (zavjetujem se) živomu Bogu, da ću Njegovom cesarskomu i kraljevskom Veličanstvu apostolskomu kralju Ugarske i ustavu zemalja krune ugarske biti vjeran, ter obećajem, da ću vjerno vršiti svoje dužnosti kao ugarski državljanin.“

Bilo je to bitno različito u odnosu na prisegu iz 1878. godine u kojoj je korištena formulacija „državljanin ove zemlje“. Novi tekst državljanske prisege odražavao je dakle koncept jedinstvenosti zemalja ugarske krune i podržavao ideju jedinstvenosti ugarskog državljanstva.

Usporedimo li novi režim naturalizacije s dotadašnjim sustavom dodjele državljanstva, možemo zaključiti da je strani državljanin koji je htio steći ugarsko-hrvatsko državljanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i ranije prema OGZ-u, trebao dokazati poslovnu sposobnost, neporočno vladanje i imovinsku sposobnost. Stranac je kao i ranije trebao dokazati jamstvo primitka u vezu neke tuzemne općine te položiti državljansku prisegu. Novost je međutim bilo propisivanje duljine kontinuiranog boravka u zemlji od najmanje pet godina te upis u imenik poreznika na trajanju od najmanje 5 godina.

Osim redovne, Zakonom je regulirana i izvanredna naturalizacija. Kod izvanredne naturalizacije nadležnost dodjele državljanstva bila je podijeljena između Središnje vlade i kralja tako da je konačnu odluku donosio kralj, ali uvijek na prijedlog Središnje vlade. Izvanredna naturalizacija predstavljala je vid svečane naturalizacije kojom su se primali stranci koji su imali posebne zasluge za zemlje ugarske krune.⁹¹ Ova vrsta naturalizacije s obzirom na svoj svečani karakter idejno se temeljila na svečanoj dodjeli *indigenata* u vrijeme feudalizma od strane vladara, a na prijedlog staleža. Međutim, bitna razlika u usporedbi s feudalnom naturalizacijom bila je što je umjesto Ugarskog sabora u postupku naturalizacije sudjelovala vlada.

Zakonske pretpostavke koje je stranac trebao ispuniti da bi izvanrednim načinom bio primljen za državljanina bile su reducirane. Osoba nije trebala biti primljena u savez neke od općina niti je trebala neprekidno stanovati u zemlji 5 godina, a također je otpadao i uvjet upisa u imenik poreznika u trajanju od 5 godina. Međutim, tražila se i dalje poslovna sposobnost, neporočno ponašanje i imovinska sposobnost osobe te stanovanje u zemlji ili izjava o namjeri nastanjenja.⁹² Kod izvanredne naturalizacije, kao i kod redovne, polaganje državljanske prisege bilo je konstitutivan čin.

Izvanredna i redovna naturalizacija razlikovale su se u učinku jer stranac koji je naturaliziran redovnim putem nije mogao biti član Sabora deset godina, dok se ova desetgodišnja zabrana nije odnosila na strance naturalizirane izvanrednom naturalizacijom.⁹³

Uz redovnu i izvanrednu naturalizaciju zakonom je reguliran i institut reintegracije. Primjenom tog instituta trebale su biti naturalizirane osobe koje su izvorno bile ugarski državljani, no koje su izgubile državljanstvo. Zakonom su predviđena dva osnovna slučaja reintegracije i dva slučaja specijalne reintegracije.

U prvom slučaju radilo se o osobama koje su izgubile državljanstvo otpustom ili odsutnošću, a nisu stekle drugo državljanstvo. Zakonom je omogućena ponovna

91 Usp. čl. 17. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

92 Usp. čl. 17. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

93 Usp. čl. 15. st. 2. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

se radilo o nekretnini, odnosno odgovarajućom potvrdom ako se dokazivao izvor dohotka. Činjenicu petogodišnjeg uvrštenja u imenik poreznika stranac je dokazivao potvrdom općinskog poglavarstva koju je trebao ovjeriti nadležni porezni ured. Podnositelj je trebao također dokazati da je otpušten iz svog dotadašnjeg državljanstva, odnosno da mu je takav otpust zajamčen pod uvjetom da stekne ugarsko-hrvatsko državljanstvo.⁸⁶

Nadležne prvostupanjske oblasti bile su dužne proslijediti samo one molbe koje su bile potpune. Pri tome su iznosile svoje mišljenje o tome treba li podnositelju dodijeliti državljanstvo.⁸⁷ Konačnu odluku o dodjeli državljanstva donosili su ugarski ministar unutarnjih poslova, ban ili krajiška Zemaljska oblast.⁸⁸ Pri tome su navedena tijela odluku donosila temeljem diskrecijske ocjene. Nakon donošenja dekreta o dodjeli državljanstva, kao i ranije, strani je državljanin da bi postao državljaninom morao položiti državljansku prisegu. Prisegu je osoba polagala pred istim tijelima koja su bila nadležna i za zaprimanje molbe za primitak u državljanstvo i trebala ju je položiti u roku od godine dana od dana dostave obavijesti.⁸⁹ Polaganje prisege imalo je i simboličan i konstitutivan karakter.

Zakonom o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva propisan je novi tekst prisege.⁹⁰ Nova prisega bila je bitno kraća u usporedbi s prisegom iz 1878. godine. Sadržajno gledano, ova se prisega razlikuje u odnosu na onu iz 1878. po tome što je u tekstu prisege uspostavljen određeni balans između prisezanja na lojalnost vladaru i prisezanja ustavu zemalja ugarske krune. Vladar nije označen kao kralj Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije što bi bilo sukladno Hrvatsko-ugarskoj nagodbi, nego je označen jednostavno kao „Njegovo cesarsko i kraljevsko Veličanstvo apostolski kralj Ugarske“. Uz prisezanje ustavu zemalja ugarske krune, osoba je ujedno izrijekom obećavala da će vjerno vršiti dužnosti ugarskog državljanina.

86 Tako točka 1. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva od 9. siječnja 1881. br. 28082. Tipičan primjer molbe za dodjelu ugarsko-hrvatskog državljanstva, vidi primjerice u HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 1268/1891. Ovdje je naime riječ o molbi Josipa Kubetza, austrijskog državljanina, koji je bio zavičajan u Plotičima u Češkoj. Kubetz je molbu potkrijepio krsnim i vjenčanim listovima, potvrdom općinskog ureda u Vinkovcima da će biti primljen u općinski savez, te potvrdom kojom se potvrđuje kontinuiran petogodišnji boravak u „zemlji ugarsko-hrvatskoj“ i neporočno vladanje, gruntovnim izvatkom kojim dokazuje vlasništvo nekretnina supruge Agneze, potvrdom općinskog ureda u Vinkovcima da je sa ženom unesen u imenik poreznika općine Vinkovačke te naposljetku otpusnicom kotarskog satništva u Koniggräzu da je otpušten iz državljanstva.

87 Tako točka 1. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskoga državljanstva od 9. siječnja 1881., br. 28082.

88 Usp. čl. 11. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

89 U slučaju da osoba nije položila državljansku prisegu u roku od godine dana dokaznica o podomaćenju gubila je valjanost. Usp. čl. 13. i 16. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

90 Tekst prisege propisan je člankom 14. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva i glasilo je: „Ja N.N. prisižem (zavjetujem se) živomu Bogu, da ću Njegovom cesarskomu i kraljevskom Veličanstvu apostolskomu kralju Ugarske i ustavu zemalja krune ugarske biti vjeran, ter obećajem, da ću vjerno vršiti svoje dužnosti kao ugarski državljanin.“

Bilo je to bitno različito u odnosu na prisegu iz 1878. godine u kojoj je korištena formulacija „državljanin ove zemlje“. Novi tekst državljanske prisege odražavao je dakle koncept jedinstvenosti zemalja ugarske krune i podržavao ideju jedinstvenosti ugarskog državljanstva.

Usporedimo li novi režim naturalizacije s dotadašnjim sustavom dodjele državljanstva, možemo zaključiti da je strani državljanin koji je htio steći ugarsko-hrvatsko državljanstvo u Hrvatskoj i Slavoniji, kao i ranije prema OGZ-u, trebao dokazati poslovnu sposobnost, neporočno vladanje i imovinsku sposobnost. Stranac je kao i ranije trebao dokazati jamstvo primitka u vezu neke tuzemne općine te položiti državljansku prisegu. Novost je međutim bilo propisivanje duljine kontinuiranog boravka u zemlji od najmanje pet godina te upis u imenik poreznika u trajanju od najmanje 5 godina.

Osim redovne, Zakonom je regulirana i izvanredna naturalizacija. Kod izvanredne naturalizacije nadležnost dodjele državljanstva bila je podijeljena između Središnje vlade i kralja tako da je konačnu odluku donosio kralj, ali uvijek na prijedlog Središnje vlade. Izvanredna naturalizacija predstavljala je vid svečane naturalizacije kojom su se primali stranci koji su imali posebne zasluge za zemlje ugarske krune.⁹¹ Ova vrsta naturalizacije s obzirom na svoj svečani karakter idejno se temeljila na svečanoj dodjeli *indigenata* u vrijeme feudalizma od strane vladara, a na prijedlog staleža. Međutim, bitna razlika u usporedbi s feudalnom naturalizacijom bila je što je umjesto Ugarskog sabora u postupku naturalizacije sudjelovala vlada.

Zakonske pretpostavke koje je stranac trebao ispuniti da bi izvanrednim načinom bio primljen za državljanina bile su reducirane. Osoba nije trebala biti primljena u savez neke od općina niti je trebala neprekidno stanovati u zemlji 5 godina, a također je otpadao i uvjet upisa u imenik poreznika u trajanju od 5 godina. Međutim, tražila se i dalje poslovna sposobnost, neporočno ponašanje i imovinska sposobnost osobe te stanovanje u zemlji ili izjava o namjeri nastanjenja.⁹² Kod izvanredne naturalizacije, kao i kod redovne, polaganje državljanske prisege bilo je konstitutivan čin.

Izvanredna i redovna naturalizacija razlikovale su se u učinku jer stranac koji je naturaliziran redovnim putem nije mogao biti član Sabora deset godina, dok se ova desetgodišnja zabrana nije odnosila na strance naturalizirane izvanrednom naturalizacijom.⁹³

Uz redovnu i izvanrednu naturalizaciju zakonom je reguliran i institut reintegracije. Primjenom tog instituta trebale su biti naturalizirane osobe koje su izvorno bile ugarski državljanin, no koje su izgubile državljanstvo. Zakonom su predviđena dva osnovna slučaja reintegracije i dva slučaja specijalne reintegracije.

U prvom slučaju radilo se o osobama koje su izgubile državljanstvo otpustom ili odsutnošću, a nisu stekle drugo državljanstvo. Zakonom je omogućena ponovna

91 Usp. čl. 17. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

92 Usp. čl. 17. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

93 Usp. čl. 15. st. 2. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

dodjela državljanstva tim osobama i bez povratka u zemlje ugarske krune.⁹⁴ Drugi slučaj bio je slučaj osobe koja je otpustom ili odsutnošću izgubila ugarsko državljanstvo, no koja se vratila u zemlje ugarske krune. Osoba je tada mogla, pod uvjetom da će biti primljena u općinsku pripadnost, biti primljena i za državljanina.⁹⁵

Prvi slučaj specijalne reintegracije jest slučaj žene, prvotne ugarske državljanke koja je udajom za stranog državljanina izgubila ugarsko državljanstvo. U slučaju rastave ili smrti supruga mogla je tražiti ponovno primanje u ugarsko državljanstvo, pod uvjetom da joj je neka od općina zajamčila primitak u općinsku pripadnost.⁹⁶ Drugi slučaj specijalne reintegracije jest slučaj maloljetnika koji je izgubio državljanstvo jer ga je otpustom ili odsustvom izgubio njegov otac. Ovaj maloljetnik mogao je nakon što mu je umro otac, ili u slučaju da je postao punoljetan, ukoliko je to zamolio i pod uvjetom da mu je općina stavila u izgled primanje u općinsku pripadnost, biti primljen za ugarskog državljanina.⁹⁷

Ovako uspostavljen režim reintegracije donekle je modificiran Zakonom o podomaćenju gomilice natrag doseljenih.⁹⁸ Navedenim zakonom predviđena je supsidijarna primjena članaka 38.-44. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Osnovna svrha zakona bilo je olakšavanje naturalizacije povratnika. Oni su naime, naturalizaciju mogli moliti jednom molbom oslobođenom od taksi.⁹⁹ U svakom slučaju donošenje ovog zakona kao i odredbe Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva ukazivale su na afirmativan stav vlasti prema ponovnoj integraciji povratnika.

5.2.2. *Praksa dodjele ugarsko-hrvatskog državljanstva*

U praksu dodjele ugarsko-hrvatskog državljanstva u ovom su razdoblju uvedene određene novine. Tako je bitna novina bila standardizacija dekreta o dodjeli državljanstva.¹⁰⁰ Također su vođene detaljne evidencije o provedenim naturalizacijama na razini pojedinih oblasti.¹⁰¹ Oblasti su bile dužne krajem svake godine obavijestiti Zemaljsku vladu o tim evidencijama.¹⁰² Nadalje, bitna novina

94 Usp. čl. 39. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

95 Usp. čl. 40. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

96 Usp. čl. 41. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

97 Usp. čl. 42. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

98 *Zakonski članak IV:1886. zajedničkog Ugarsko-hrvatskog državnog sabora o podomaćenju gomilice natrag doseljenih*, u: SZ, komad VI., 1886.

99 Usp. čl. 3. Zakona o podomaćenju gomilice natrag doseljenih.

100 Unutarnji odjel Zemaljske vlade u ovom je razdoblju koristio tipizirane dekrete o dodjeli državljanstva. Vidi jedan takav obrazac u: HDA 79-UOZV, kutija 943, sv. 4-4 41420/1893.

101 U evidencije su za svaki predmet naturalizacije upisivani ime, starost, zanimanje, prijašnje državljanstvo i nadležna općina naturaliziranog kao i ime i starost članova njegove obitelji, zatim dan i broj isprave primanja u državljanstvo. U posljednju rubriku, u slučaju reintegriranih državljanina, upisivala se opaska o tome kako su prvotno izgubili ugarsko-hrvatsko državljanstvo. Usp. čl. 45. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

102 Točka 13. Naputka za provedbu Zakona o stjecanju i gubitku hrvatsko-ugarskog državljanstva od 9. siječnja 1881., br. 28082.

bila je i Zakonom uvedena obveza Zemaljskoj vladi da u svakom pojedinom slučaju naturalizacije obavijesti ugarskog ministra predsjednika.¹⁰³

Praksa dodjele državljanstva u ovom je razdoblju bitno obilježena kolektivnom naturalizacijom kojom su ugarsko-hrvatskim državljanima postali svi koji su do stupanja zakona na snagu najmanje pet godina stanovali u zemljama ugarske krune i koji su bili uvršteni u imenik poreznika neke tuzemne općine pod uvjetom da u roku od godine dana od stupanja zakona na snagu nisu dokazali da pridržavaju prvotno državljanstvo.¹⁰⁴

Promotrimo li pak pojedinačne naturalizacije, možemo zaključiti da je analiza prakse bitno olakšana s obzirom na uvođenje evidencija o dodjelama državljanstva. Budući da je najviše naturaliziranih stranih državljanina stjecalo pripadnost u gradu Zagrebu, u nastavku ćemo pobliže analizirati naturalizacije za grad Zagreb. Analizirat ćemo 1890., 1891., 1892., 1904. i 1914. godište.

Analizom 1890. godine utvrdili smo da su za grad Zagreb provedena 22 postupka naturalizacije. Naturalizirani su raniji pripadnici Štajerske (8), Češke (5), Kranjske (2), Donje Austrije (2), Moravske (1), Beča (1), Trsta (1) te jedan pripadnik Würtemberga i jedan pripadnik Pruske. Dakle, od 22 provedena postupka naturalizacije 20 postupaka se odnosilo na bivše austrijske državljanine. Naturalizirani pripadnik Würtemberga, Munder Karlo, bio je ravnatelj zagrebačke plinare, a drugi pruski pripadnik bio je Hermann Bolle, ravnatelj obrtničke škole. U 22 postupka uz 22 podnositelja zahtjeva naturalizirano je još i 52 člana njihovih obitelji. Svi su podnositelji zahtjeva bili muškarci.¹⁰⁵

Iduće 1891. godine u gradu Zagrebu provedeno je 11 naturalizacija. Svi naturalizirani bili su ranije austrijski državljanini, iz Češke (3), Kranjske (3), Donje Austrije (2), Galicije (1), Tirola (1) i Šleske (1). S njima je naturalizirano još 15 članova obitelji. Svi su podnositelji molbi bili muškarci.¹⁰⁶

Naredne 1892. godine provedeno je 16 postupaka naturalizacije. Svi naturalizirani bili su austrijski državljanini i to iz Češke (5), Kranjske (3), Moravske (1), Štajerske (1), Šleske (1), Beča (1), Dalmacije (1), Donje Austrije (1), Istre (1), dok je jedna ženska osoba reintegrirana. Naturalizirana su i 34 člana njihovih obitelji. Uz iznimku navedene reintegrirane ženske osobe, svi su podnositelji molbi bili muškarci.¹⁰⁷

Iz izvještaja zagrebačkoga gradskog poglavarstva za 1904. godinu saznajemo da je 1904. provedeno 15 postupaka naturalizacije. Prema prijašnjoj pripadnosti, 5

103 Dužnost obavještanja ministra predsjednika propisana je člankom 11. Zakona o stjecanju i gubitku ugarsko-hrvatskog državljanstva. Jednu takvu obavijest ugarskom ministru predsjedniku vidi u: HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 1142/1891 (5897/1891).

104 Usp. čl. 48. st. 3. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva.

105 Izvještaj Poglavarstva grada Zagreba za 1890. godinu od 7. siječnja 1891., u: HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 8075/1891.

106 Izvještaj Poglavarstva grada Zagreba za 1891. godinu, u: HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (8941/1892).

107 Izvještaj Poglavarstva grada Zagreba za 1892. godinu od 10. siječnja 1893., u: HDA 79-UOZV, kutija 938, sv. 4-4 8075/1891 (14337/1893). Među naturaliziranim državljanima naveden je i Andrija Mohorovičić, do naturalizacije austrijski državljanin.

naturaliziranih bilo je iz Kranjske, 5 iz Štajerske, 1 iz Gornje Austrije, 1 iz Istre, 2 iz Češke i 1 iz Moravske. Osim što su svi do tad bili austrijski državljani, svim je podnositeljima također bilo zajedničko da su bili muškarci. Naturalizirano je i 30 članova njihovih obitelji. Dakle, ukupno je te godine ugarsko-hrvatsko državljanstvo sa zavičajnošću u gradu Zagrebu steklo 45 osoba.¹⁰⁸

U 1914., prvoj ratnoj godini, u gradu Zagrebu je provedeno 36 postupaka naturalizacije. U samo 1 postupku je naturalizirana osoba koja ujedno nije prethodno bila austrijska državljanka. Radilo se o stanovitoj Tereziji, udovi Fischer, rođ. Klaužar, würtemberškoj državljanki. Ostalih 35 bili su austrijski državljani. Njih 10 bilo je iz Štajerske, 8 iz Kranjske, 7 iz Češke, 4 iz Dalmacije, 3 iz Koruške, 2 iz Moravske i 1 iz Primorske. U 7 od 36 postupaka podnositeljica zahtjeva bila je žena. Naturalizirano je i 78 članova njihovih obitelji, žena i djece. Dakle, u 36 postupaka naturalizirano je 114 osoba.¹⁰⁹

Iako su navedena godišta izabrana nasumično (zbog činjenice da izvještaji naturalizacija u Hrvatskom državnom arhivu nisu sustavno sređeni), ipak se mogu izvući neki zaključci. Tako je primjerice iz usporedbe 1890., 1891. i 1892. godine s 1914. godinom vidljiv porast broja naturalizacija. Nadalje, iz prethodno izloženih podataka vidljivo je da su u pravilu u vrlo visokom postotku i s vrlo rijetkim iznimkama naturalizirani austrijski državljani. Konačno, u godištu 1914. vidljiva je i bitna zastupljenost žena kao podnositeljica zahtjeva u usporedbi s godištima 1890.-1892. kad niti jedna žena nije podnijela zahtjev.

Iz prethodno izložene prakse primanja u državljanstvo ne može se donijeti zaključak o odbijanju dodjele državljanstva, budući da su u izvještajima, koje su pojedine oblasti upućivale Zemaljskoj vladi, navođene samo uspješne naturalizacije. Potpuniji uvid može se dobiti tek pretragom i analizom pojedinačnih slučajeva.

Nakon provedene analize nekoliko stotina nasumično odabranih predmeta možemo konstatirati da je institut državljanstva bio otvoren, odnosno da su odbijanja dodjele državljanstva bila iznimno rijetka. U nizu pregledanih predmeta naišli smo samo na jedan slučaj odbijanja naturalizacije. Radilo se o slučaju stanovitog Franje Vode. Njegovu je molbu podnijela Požeška županija 1894. godine Zemaljskoj vladi s prijedlogom da se ista uvaži, iako nije 5 godina naseljen. Franjo Voda je, naime, prema iskazu Požeške županije od 1891. godine živio na vlastitom posjedu, plaćao javne daće, a njegovo ćudoredno i političko vladanje bilo je besprijekorno. Općina Končanica zajamčila mu je primitak u općinsku svezu. Međutim, Zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove odbio je Vodi dodijeliti državljanstvo jer nije dokazao uvjet stanovanja u zemlji u trajanju od 5 godina, jer nije unesen u imenik poreznika 5 godina i jer nema dovoljno imetka budući da je 1 ral i 1424 čhv. ocijenjeno premalim posjedom.¹¹⁰

108 Izvještaj Poglavarstva grada Zagreba za 1904. godinu, u: HDA 79-UOZV, kutija 3146, sv. 4-4 14581/904 (7023/1905).

109 Izvještaj Poglavarstva grada Zagreba za 1914. godinu, u: HDA 79- UOZV, kutija 4062, sv. 4-2 3036/1915 (6599/1915).

110 HDA 79-UOZV, kutija 1099, sv. 4-4 2515/1894.

Voda dakle nije ispunio uvjete iz članka 8. točke 3., 5. i 6. Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva te je stoga odbijen s molbom. U njegovom predmetu vidljivo je uvjerenje vlasti o nužnosti ispunjavanja zakonskih pretpostavki za naturalizaciju. Pogrešno bi međutim bilo zaključiti da su svi koji nisu ispunjavali zakonske uvjete ujedno odbijeni s molbom. Navodimo u tom smislu primjer baruna Camilla Jordisa, austrijskog državljanina i vojne osobe, koji se oženio Natalijom Marijom Theresijom rođenom barunicom Kussevich. Jordis je primljen za državljanina, iako nije udovoljio uvjetu petogodišnjeg boravka i uvjetu petogodišnjeg upisa u imenik poreznika.¹¹¹

Konačno, postavlja se pitanje, ako smo od stotina pregledanih slučajeva naišli na samo jedan slučaj odbijanja primitka u državljanstvo, je li dolazilo do „zatvaranja“ negdje drugdje. Da bismo dali odgovor na ovo pitanje, treba imati na umu da su slučajevi stjecanja državljanstva, tzv. čisti slučajevi pripadnosti. U tim slučajevima prethodna državljanska kao i općinska pripadnost osobe nije sporna, a osoba je u postupak stjecanja ugarsko-hrvatskog državljanstva ulazila s potvrdom općine da će biti primljena u zavičajnost pod uvjetom da stekne državljanstvo. Stvarno zatvaranje i isključivanje nepoželjnih događalo se stoga, kao i u ranijem razdoblju, u prethodnom postupku u kojem je utvrđivana podobnost za primanje u zavičajnost.¹¹²

ZAKLJUČAK

Nakon revolucionarnog razdoblja u kojem feudalni sustav naturalizacije nije reformiran uslijedilo je razdoblje pseudoustavnosti u kojem je naturalizacija reformirana tako da je uspostavljeno prvenstvo austrijskog državljanstva u odnosu prema općinskom članstvu čime je dokinuta mogućnost lokalne naturalizacije. Prelaskom na otvoreni apsolutizam pojačani su naponi za unifikacijom prava pa su u Hrvatsku i Slavoniju Carskim patentom od 29. studenog 1852. uvedeni Austrijski opći građanski zakonik i popratni dekreti. Navedenim propisima u Hrvatsku i Slavoniju uveden je sustav naturalizacije koji je u to vrijeme bio na snazi u austrijskim nasljednim zemljama.

Povratkom ustavnosti i sazivom Sabora intenzivirana su nastojanja hrvatske političke elite za uspostavom posebnog državljanstva Trojedne Kraljevine. U tom smislu na Saboru su izglasane mnoge zakonske osnove s ciljem definiranja

111 HDA 79-UOZV, kutija 1099, sv. 4-4 3234/1894.

112 Vidi u tom smislu sažete izvještaje o primitku i odbijanju primitka u zavičajnost grada Zagreba. HR Državni arhiv u Zagrebu. *Zagreb godine 1901. Izvješće Gradskoga poglavarstva o sveobćoj upravi slob. i kr. zem. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb, 1902., str. 98.; *Zagreb godine 1902. Izvješće Gradskoga poglavarstva o sveobćoj upravi slob. i kr. zem. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb, 1903., str. 85.; *Zagreb godine 1903. Izvješće Gradskoga poglavarstva o sveobćoj upravi slob. i kr. zem. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb, 1904., str. 96-97.; *Zagreb godine 1904. Izvješće Gradskoga poglavarstva o sveobćoj upravi slob. i kr. zem. glavnoga grada Zagreba*, Zagreb, 1905., str. 42.

pripadnosti Trojednoj, a vrlo značajan bio je i u saborskom Administrativnom odboru pretresan Zakonski prijedlog o *indigenatu* i naturalizaciji. Stav saborske većine prema odredbama OGZ-a o državljanstvu bio je negativan te je odlučeno da će se za stjecanje i gubitak državljanstva primjenjivati politički zakoni Trojedne Kraljevine. Ipak, zbog prijevremenog kraljevog raspuštanja Sabora do uspostave posebnog autonomnog sustava naturalizacije nije došlo.

U nagodbenom razdoblju uz austrijsko državljanstvo uspostavljeno je za zemlje ugarske krune posebno državljanstvo koje je u Hrvatskoj i Slavoniji nazivano ugarsko-hrvatskim. U prvim godinama nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe nije donesen zakon o državljanstvu pa su materiju naturalizacije i dalje regulirale odredbe OGZ-a i popratnih dekreta. Bitna promjena u usporedbi s prethodnim razdobljem bila je u porastu broja naturalizacija jer su doseljenici iz austrijskih nasljednih zemalja radi uspješnije naturalizacije nastojali steći ugarsko-hrvatsko državljanstvo. S gledišta prakse naturalizacija također je vrlo bitno konstatirati da je u ovom razdoblju provedena kolektivna naturalizacija velikog broja već duže vrijeme stalno naseljenih turskih državljana, bosanskih bjegunaca.

Bitne promjene u državljanstvu nastupile su početkom 1880. godine stupanjem na snagu Zakona o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva. Zakonom je institut naturalizacije reguliran sustavno i detaljno. Ovlast naturalizacije stranaca za Hrvatsku i Slavoniju dana je banu što je bilo sukladno Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i dotadašnjoj praksi. Iako se zakon u reguliranju redovne naturalizacije dijelom nastavio na „logiku“ OGZ-a, jer su i prema novom zakonu uvjeti naturalizacije bili poslovna i imovinska sposobnost i neporočno vladanje, zakon je ipak predstavljao i bitan odmak od dotadašnje regulative jer je njime uveden uvjet petogodišnjeg prebivanja u zemlji i petogodišnjeg upisa u imenik poreznika. Bitna razlika novog zakona u odnosu na sustav naturalizacije reguliran OGZ-om bila je u tome što u novom zakonu nije predviđena naturalizacija imenovanjem u stalnu javnu službu. Zakonom su regulirane izvanredna naturalizacija te četiri vrste reintegracije čime je omogućena prijevremena integracija stranaca i olakšana ponovna integracija nekadašnjih državljana. Promotrimo li naposljetku praksu naturalizacija na primjeru grada Zagreba možemo zaključiti da su u velikoj većini naturalizirani austrijski državljani. Nadalje, u usporedbi s ranijim godinama, 1914. godine vidljivo je povećanje broja naturaliziranih i izrazito visoka zastupljenost žena kao podnositeljica zahtjeva. Sam režim naturalizacije kroz svo vrijeme bio je otvoren, uključujući, za one strance koji su mogli dokazati da će biti primljeni u zavičajnost neke od općina.

Summary

NATURALIZATION IN CROATIA AND SLAVONIA FROM 1848 TO 1918

The main objective of this paper is analysis of the regulatory framework and the practice of naturalization in Croatia and Slavonia from 1848 to 1918. In his work the author has used the domestic and foreign literature, legislation and archives. In the paper the author has pointed out that in the feudal period local naturalization was a very important way of acquiring domestic status (*indigenat*). Changes in the system of naturalization have occurred after breakdown of Revolution 1848 when Austrian model of citizenship was introduced in Croatia-Slavonia. The Austrian model of citizenship was based on supremacy of state citizenship over local citizenship. That way the earlier ways of local naturalization were abolished. The new rules on naturalisation were introduced in Croatian-Slavonian legal system during Bach's absolutism in 1853 by Austrian General Civil Code (AGCC). The author argues that these rules remained in force after the collapse of absolutism in the period of provisional constitutionality from 1860 to 1868. Moreover, the model of naturalization established by AGCC was with some modifications maintained even later in the period of Hungarian-Croatian citizenship from 1868 until 1880. The regime of naturalization established by AGCC was finally abolished 1880 when the *Law of December 20, 1879, concerning the acquisition and loss of Hungarian citizenship* entered into force. By this new Law the system of naturalization was regulated very systematically and in detail what was quite opposite to previous regulation. Analyzing the practice of naturalization the author has demonstrated that the practice of naturalization in the entire period was open, inclusive, if the applicant proved all legal requirements for naturalization.

Keywords: *citizenship, naturalization, indigenous, Croatian-Slavonian belonging, Croatia and Slavonia.*

Zusammenfassung

**NATURALISIERUNG IN KROATIEN UND SLAWONIEN VON
1848 BIS 1918**

In der Arbeit wird das Institut der Naturalisierung in Kroatien und Slawonien von 1848 bis 1918 analysiert. Im ersten Teil der Arbeit wird die Naturalisierung von 1848 bis 1918 kurz dargestellt. Danach folgt die Naturalisierung im Jahr 1848 und Naturalisierung von der Einführung der oktroyierten Verfassung 1849 bis zum ungarisch-kroatischen Ausgleich 1868 und letztendlich Naturalisierung von 1868 bis 1918. Das Hauptziel der Arbeit ist, den Normativrahmen festzustellen, sowie die Naturalisierungspraxis zu erforschen.

Schlüsselwörter: Staatsangehörigkeit, Naturalisierung, Indigenat, kroatisch-slawnonische Angehörigkeit, Kroatien und Slawonien.

Riassunto

**LA NATURALIZZAZIONE IN CROAZIA E SLAVONIA
DAL 1848 AL 1918**

Nel contributo si esamina l'istituto della naturalizzazione in Croazia ed in Slavonia tra il 1848 ed il 1918. Nella prima parte del lavoro viene brevemente illustrata la naturalizzazione fino al 1848. Segue la parte dedicata alla naturalizzazione nel 1848 e dopo ancora la parte sulla naturalizzazione dall'entrata in vigore della Costituzione imposta nel 1849 fino alla stipulazione del patto croato-ungherese nel 1868. Infine, v'è la parte sulla naturalizzazione dal 1868 al 1918. Lo scopo principale del contributo è tracciare il quadro normativo ed indagare sulla prassi della naturalizzazione.

Parole chiave: cittadinanza, naturalizzazione, indigenato, appartenenza croato-slavona, Croazia e Slavonia.

**COUNCIL OF EUROPE AND THE RIGHT TO
HEALTHCARE- IS THE EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS APPROPRIATE INSTRUMENT FOR
PROTECTING THE RIGHT TO HEALTHCARE?**

Dr. sc. Maša Marochini, viša asistentica
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

UDK: 342.734:341.231.145(4)
Ur.: 20. kolovoza 2013.
Pr.: 8. studenoga 2013.
Izvorni znanstveni rad

**VIJEĆE EUROPE I PRAVO NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU
– DA LI JE EUROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA ODGOVARAJUĆI INSTRUMENT ZA
ZAŠTITU PRAVA NA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU?****Sažetak**

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava kao temeljni instrument Vijeća Europe za zaštitu građanskih i političkih prava ne jamči pravo na zdravstvenu zaštitu. Međutim, Europski sud za ljudska prava široko tumači Konvencijska prava, te je unutar konteksta članaka 2., 3. i 8. Konvencije dao određene naznake da bi se mogao početi baviti i pitanjem zdravstvene zaštite. U ovom radu bit će analizirani predmeti u kojima se Sud bavio pitanjem prava na zdravstvenu zaštitu kao i stajalište Suda u takvim predmetima. Za razliku od Konvencije, Europska socijalna povelja jamči pravo na zdravstvenu zaštitu u članku 11., te ga vrlo iscrpno i detaljno uređuje. Nakon prikaza prava na zdravstvenu zaštitu kako je zajamčeno i Konvencijom i Europskom socijalnom poveljom, u radu zaključujem kako se pitanje prava na zdravstvenu zaštitu treba prepustiti Europskom odboru za socijalna prava.

Ključne riječi: članci 2., 3. i 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava; pravo na zdravstvenu zaštitu; članak 11. Europske socijalne povelje.